

PARÁDI Ákos
A magyar rendvédelem civil szerveződései 1867–1945

A vizsgált időszak kezdetén Európa-szerte felváltotta a gondoskodó állam mintáját – a „Polizeistaat” ideát – a veszélyelhárítás gondolata. Már nem tartották az állam feladatának a lakosságról való sokoldalú gondoskodást. Ehelyett előtérbe került a veszélyelhárítási felfogás. Ennek lényege, hogy az állam jólétet biztosító hivatásának princípiuma helyébe a veszélyelhárítás lépett.¹

Ebbe a veszélyelhárító felfogásba illett bele az élet és vagyon ellen irányuló cselekmények, illetve elemi csapások (tűzesetek, árvizek stb.) elleni fellépés, illetve azok megelőzése. A rend védelmére a központi államhatalom a kormány és az önkormányzatok voltak hivatottak.² Ebből fakadóan a rendfenntartásért a kormány és az önkormányzatok feleltek. Kisebbségi „fehér folt” maradt, így a magánkézben lévő személy- és vagyonőri társaságok piacra lelhettek. Ennek ellenére természetesen társadalmi és magánszervezetek is láttak el rendvédelmi feladatokat, azonban a rend fenntartásában betöltött szerepük jóval mérsékeltebb volt, mint ahogyan az a harmadik évezred elején tapasztalható.³

A rend védelme érdekében veszély-elhárítási teendők körében ideiglenes vagy állandó jelleggel többféle szervezet működött. Általában az élet megszokott működéséhez szükséges és nagyobb értéket képviselő létesítmények, illetve értékek őrzése képezte ezen szervezetek tevékenységét, például gátörsegek, vasúti pályáőrsegek, gyárőrsegek, bizonyos értelemben a tűzoltóságok is.

A tűzoltóságok feladatát a tűz elleni védelem képezte ugyan, azonban abba implicite – amíg a katasztrófavédelemre külön szakhatóság létre nem jött – a katasztrófavédelmet is beleértették.

A magyar állam polgári változatának kialakulásakor, illetve működése során a tűz elleni védelmet társadalmi alapokon szervezték meg. E tevékenységben természetesen az államnak is volt szerepe, elsősorban a szabályozásban. A szervezet és a finanszírozás azonban döntően társadalmi volt.⁴

A kiegészítés nyomán egy-egy település tűzvédelmének érdekében önkéntes tűzoltóegyletek alakultak. Már a neoabszolutizmusban is tapasztalható volt a lakosság spontán szerveződése tűzvédelmi feladatokra, azonban a habsburgiánus közigazgatás ezt gyanakvóan kezelte. Bürokratikus herce-hurcák nyomán a legelszántabbaknak ugyan engedélyezték a tűzoltóegylet létrehozását, azonban e társaságok tevékenységét a hatalom részéről gyanakvás övezte.⁵

A tűzvédelem szervezetei tehát – a magyar állam polgári változatának létrejöttékor – nem a közigazgatás részeként, hanem spontán társadalmi szerveződések formájában alakultak ki, a Kárpát-medencei hagyományoknak megfelelően.⁶ Ezek a társadalmi szervezetek jutottak különböző kompetenciákhoz, illetve fonódtak össze a közigazgatás szakhatóságaival. Ily módon egyfajta szimbiózis alakult ki, amely rendkívül takarékos, ugyanakkor hatékony módon működött.⁷ A tűzoltóegyleti mozgalmat gróf SZÉCHENYI Ödön – gróf SZÉCHENYI István másodszülött fia – indította el. Őt azonban a török kormány az isztambuli tűzoltóság megszervezésére kérte fel, s ennek eleget is tett. A hazai mozgalom kibontakozása után ugyan felkérték az elnöki tisztségre, akkor azonban már nem fogadta el, mivel a törökországi teendői lefoglalták. A korabeli pletykák szerint a tisztséggel járó fizetés oly szerény volt, hogy azt személyéhez és a felkínált feladathoz egyaránt méltatlannak tartotta.⁸

Az önkéntes tűzoltóegyletek 1870-ben hozták létre a *Magyar Országos Tűzoltó Szövetséget*. E szövetség képezte a magyar tűzvédelem gerincét.⁹ Rövid időn belül nyilvánvalóvá vált azonban, hogy az önkéntes tűzoltóegyletek kitűnően működnek, takarékos megoldást jelentenek és a kisebb településeken hatékonyak. Azokon a településeken azonban, ahol nem jöttek létre az önkéntes tűzoltóegyletek, a tűzesetek, katasztrófák elleni védelem megoldatlan maradt. A nagyobb településeken működtek ugyan önkéntes tűzoltóegyletek, de az áldozatos tevékenységük ellenére sem oldódott meg a helyzet. Ezért belügyminiszteri rendeletben hívták fel az önkormányzatok figyelmét a tűzoltó egyesületek létrehozásának fontosságára. A nagyobb települések számára pedig a hivatásos tűzoltóság létrehozását javasolták. Azokon a kisebb településeken, ahol nem jött létre önkéntes tűzoltóegylet, a lakosság tagjainak kötelezésével kellett szükség esetén tűzoltólétszámot kiállítani. Ez persze csupán átmeneti megoldás volt. Fokozatosan kiépítették a falvakban a tűzoltóegyleteket, amelyek a városokban a fizetett tűzoltó szervezetekkel együttműködve hatékonyan ellátták a tűzvédelmet.¹⁰

Az országos szinten döntően társadalmi szervezetek által megvalósított tűzvédelem szakmai felügyeletét azonban a belügyi tárca látta el. E kompetenciáját még a helytartótanácsból örökölte. A tűzvédelmi feladatkör azonban a későbbiek során is a belügyi tárcánál maradt, mint a közigazgatáshoz tartozó szaktevékenység.¹¹

A belügyminisztérium 1878-ban a *Magyar Országos Tűzoltó Szövetség* központi választmányát a tűzvédelem legfelsőbb szakközegeként ismerte el.¹² A belügyminisztérium jóváhagyta, hogy a szakmáért a *Magyar Országos Tűzoltó Szövetség* központi választmánya felelős. A kormányzat kezdemé-

nyezte a tűzrendészeti felügyelői státuszok létrehozását a törvényhatóságoknál. Ezek a tisztségek azonban nem a központi kormányzat, hanem az önkormányzatok által dotált munkatársi helyek voltak. Nem is hozott létre minden önkormányzat tűzrendészeti felügyelői státuszt. Pedig a kormányzat az önkormányzatok vezetőit tekintette a helyi tűzvédelem felelőseinek. Az idő azonban bebizonyította, hogy szükség van a szakterület szakmai felügyeletét ellátó tisztségekre. Végül is a harmincas évek második felében építették ki országszerte a járási, városi és a vármegyei tűzrendészeti felügyelői rendszert. A tűzrendészet középszintű felügyeleti rendszere mellett ekkor épült ki a rendszer felső szintű része is. Az országot hét tűzrendészeti kerületre osztották, amelyek élén egy-egy tűzrendészeti felügyelő állt. A kerületi tűzrendészeti felügyelők munkáját pedig az országos tűzrendészeti felügyelő fogta össze. Az országos tűzrendészeti felügyelő egyben a *Magyar Országos Tűzoltó Szövetség* társelnöke is volt.¹³

A tűzrendészeti kerületek és székhelyek megegyeztek a honvéd vegyesdandár, majd honvéd kerület-parancsnokságok működési területével és székhelyével (Székesfehérvár, Győr, Szombathely, Pécs, Szeged, Debrecen, Miskolc). Nyilvánvaló szándékosságot rejt magában ez a fajta beosztás, hiszen az államosított rendőrséget is ennek megfelelően szervezték meg.¹⁴ A rendőrség 1931. évi átszervezésével ugyan a hét vidéki rendőr-főkapitányságot egy vidéki főkapitánysággá vonták össze, azonban a korábbi főkapitánysági területekre kiterjedő kompetenciával úgynevezett körzeti szemlélő központokat is létrehozta.¹⁵ Ezzel lényegében a veszélyelhárítás rendőri és katasztrófavédelmi ágazatainak regionális vezetési szintjét teremtették meg összhangban a honvédelmi regionális vezetési szinttel¹⁶, mivel a csendőrkerületek diszlokációja is a honvédkerületeket követte.¹⁷

A zömében társadalmi szerveződésű tűzoltóságot tehát az állam részéről szakfelügyeleti formában ellenőrizték. Az állam más oldalról is igyekezett megteremteni a tűzoltóság hatékony működésének feltételeit anélkül, hogy a *Magyar Országos Tűzoltó Szövetség* társadalmi szervezetként való működését akadályozta volna.

A magyar állam a jogi szabályozás és a szakképzési bázisok megteremtésével járult hozzá a társadalmi szervezettségű tűzoltóság sikeres működéséhez. Már 1888-ban kötelezte a belügyminiszter a vármegyei székhely szerepét is betöltő törvényhatósági jogú városokat tűzoltó tanfolyamok szervezésére. E témakört – a későbbiekben – több rendeletben pontosították, bevezetve a tűzoltó-tisztképzést is. Tűzoltó tisztekkel szemben a képesítési követelményeket először 1903-ban fogalmazták meg. Középiskolai végzettséggel és tűzoltó tiszti képesítő vizsgát igazoló bizonyítvány birtokában kerülhettek csak kinevezésre. (Ebben az időben az érettségizetteknek a lakosság létszámához viszonyított aránya jóval kisebb volt, mint a harmadik évezred elején a diplomásoknak az ország lakosságához viszonyított aránya). A városi tűzoltószervezetek parancsnokaival és a magasabb tűzoltótiszti beosztásokat betöltőkkel szemben főiskolai vagy egyetemi diploma volt a képesítési követelmény. A tűzoltótechnika fejlődésével és a közigazgatási alkalmazottakkal szembeni követelmények emelkedésével, a tűzoltók és a tűzoltótisztek is egyre képzetebbek lettek. A tűzrendvédelmi, tűzoltási ismeretek oktatása azonban nem szűkölt csupán a tűzoltásra. Igyekeztek a legfontosabb ismereteket széles körben hirdetni. Ennek volt az egyik leghatékonyabb módja a tanítók felkészítésében a tűzoltási ismeretanyag bevezetése.¹⁸

Nem csupán a szakmai és az általános intelligencia körébe tartozó ismeretek tekintetében kellett minél magasabb mércének megfelelni a tűzoltószövetség egyleti tagjainak. A szakértelemhez jogosultságokat is társított az állam. A tűzoltókat – függetlenül attól, hogy hivatásos, köteles, önkéntes vagy magán tűzoltótestület tagjaként folytatták tevékenységüket – közhatósági személynek ismerték el. Valamennyien a hatóságok büntetőjogi védelméről szóló törvény hatálya alá estek.¹⁹

A tűzoltó szervezetek szakmai felügyelete, a személyi állomány szakmai ismeretszintjének biztosítása, jogállásuk rendezése mellett fontos szerepet töltött be a technikai eszközök színvonala és elterjedésük a tűzvédelmi tevékenységben. A kormányok az új technikák beszerzésének és rendszerbe állításának elősegítésével igyekeztek minél hatékonyabbá és korszerűbbé tenni a magyarországi tűzoltóságokat. Emellett eszközbeszerzésekkel igyekeztek a hazai ipart támogatni, előnyben részesítették a hazai gyártmányú tűzoltó felszerelések beszerzését.²⁰

Az ország valamennyi települését lefedő, viszonylag jelentős létszámot foglalkoztató szervezet felhasználta a szakterület legfejlettebb technikai eszközeit és a kutatások eredményeit. Elméleti munkák a XIX. század második felétől kezdtek megjelenni.

Elsőként gróf SZÉCHENYI Ödönt célszerű megemlíteni, aki a tűzoltó szervezet témakörében fejtett ki tudományos munkásságot. A *Pesti Napló* 1862. december 11-i számában már jelent meg cikk a tollából „A tűzoltó intézetek hasznosságáról” címmel. 1864-ben publikálta a gróf a „Tűzoltás körül tett tapasztalatok” című munkáját, amelyben a külföldi útjai során tapasztaltakat foglalta össze. Az elmé-

leti tevékenységbe FOLLMAN Alajos is bekapcsolódott, akivel közös tanulmányt jelentettek meg a tűzoltóságok szervezeti kereteire vonatkozóan. Az elméleti munkásságot gyakorlati tettek követték. Külföldi minták nyomán a nagy taglétszámú *Nemzeti Torna Egylettel* társultak a még gyér számú tűzoltóegyletek. Így jött létre a *Nemzeti Torna és Tűzoltó Egylet*. Gondot okozott azonban a bevételek elosztása. A tűzoltók úgy látták, hogy háttérbe szorulnak a bevételek felhasználásakor. Ezért kiváltak a *Nemzeti Torna és Tűzoltó Egyletből* és létrehozták a *Magyar Országos Tűzoltó Szövetséget* 1870. decemberében.²¹ A szakterület elméleti gondozása azonban nem szakadt meg gróf SZÉCHENYI Ödön külföldi munkavállalásával. RÖSCH Frigyes a *Soproni Tűzoltó Egylet* főparancsnoka, és az *Országos Tűzoltó Szövetség* kezdeményezője és alapítója – szintén jelentős elméleti munkásságot fejtett ki. A soproni főreál iskola tanáraként nem állt távol tőle az elméleti tevékenység. Vezetésével hozták létre a szövetség első alapszabályzatát. A későbbiek során pedig Dr. HAUER Gyulával javaslatot készítettek a tűzrendészeti törvényre 1883-ban. Ezzel jelentősen megelőzték korukat, hiszen az első tűzrendészeti törvényt a magyar országgyűlés 1936-ban alkotta meg.²²

Amikor a hazai tűzoltás elméleti gyökereit vizsgáljuk, feltétlenül célszerű megemlíteni Dr. LINDNER Gusztávot a nagyszombati jogakadémia, majd a kolozsvári egyetem tanárát, aki önkéntes tűzoltó parancsnok volt. 1876-ra kidolgozta a tűzrendészeti törvény tervezetét. LINDNER Gusztáv a tűzoltás történetével is foglalkozott. Feltárta a tűzoltó fecskendő görög és római előzményeit. A „Tűz” című könyvének első kiadása német nyelven látott napvilágot.²³

Ezek azok az elméleti gyökerek, amelyekből a XX. századra jelentős tudományos művek születtek. A tűzvédelmi kutatóknak azonban nem adatott meg az önálló magyar tűzvédelmi kutatóintézet felállítása. Színvonalas tevékenységüket, ha nem is egymástól elszigetelve, de önálló kutatóintézeti háttér hiányában végezték, felhasználva a rokon szakterületek kutatóbázisát.

A századforduló tájékán ugyan felmerült a kutatóintézet létrehozásának ötlete, de a közelgő háború miatt erre már nem került sor. A koncepció lényege az volt, hogy a *Magyar Országos Tűzoltó Szövetség* olyan székházat hoz létre, amely az adminisztratív egység mellett magába foglalja a tűzoltók szociális intézményeit és kutatóintézetét is. A praktikus ötlet megvalósítását a háborús felkészülés akadályozta meg.

Az elméleti tevékenység azonban így is jelentősen hozzájárult a gyakorlati élet színvonalas munkájához. Ez kifejezésre jutott a szakterületet szabályozó előírásokban, szabályzatokban is. Az egyes tűzoltószervezetek működésüket a XVIII. századra visszanyúlóan írásban is szabályozták. A *Magyar Országos Tűzoltó Szövetség* létrehozásával felmerült azonban a tűzoltás egységes szabályozásának gondolata. Tehát nem az állam határozta meg központilag a tevékenység szabályozását, hanem a szakterület művelői az elméleti és gyakorlati tevékenységük tapasztalatai alapján alakították ki működésük szabályozását. Az egységes tűzoltó szabályzat létrehozása azonban nem volt mentes a gyermekbetegségektől. Kezdetben a katonai regula adaptációja volt csupán. Szakmai jelleget a XIX. század utolsó évtizedeiben megvalósuló átdolgozása nyomán öltött. A szakmai jelleg kialakulása nyomán – a kiadónál a korábbiakhoz képest – ugrásszerűen többen rendelték meg a szabályzatot. Egyben pedig elindultak – a szakma ezen alapvető dokumentuma – fejlesztésére irányuló törekvések. Ellátták képanyaggal, nyelvileg is lektorálták, a tartalmat oly mértékben átdolgozták, hogy az ne kötődjön egyfajta technikához. A szabályzat helyes értelmezésére és alkalmazására tanfolyamokat és versenyeket szerveztek.²⁴

A szövetség központi szervezete arra törekedett, hogy egység alakuljon ki, míg a tagszervezetek az önállóságukat hirdető formai jegyeket részesítették előnyben. E helyzetből fakadóan minden tűzoltóság önálló egyenruhával és rangrendszerrel rendelkezett. A közös csupán annyi volt, hogy a szövetség bizonyos színeket és anyagokat igyekezett központilag előírni. A tagszervezetek többnyire akceptálták. A rangok tekintetében pedig a *Császári és Királyi Hadsereg* gyakorlata ugyanúgy kisugárzott a tűzoltó szervezetekre, mint a rendőrségre vagy más rendvédelmi szervezetekre. Ez a gyakorlat fennmaradt a két világháború közötti időszakban is. Ennek az volt a lényege, hogy a katonák és a rendőrök stb. csillagot viseltek a rangjuk jelölésére. A nem katonai állományú fegyveres szolgálatot ellátók, illetve a katonai tisztviselők pedig úgynevezett rózsácskával jelölték rendfokozataikat. A rózsácskával jelölt rendfokozatok többnyire megnevezésükben is eltértek a haderőben szokásostól.²⁵

Az egyenruhát, rendfokozatot, ékítményeket élénk viták nyomán alakították ki. Annak ellenére, hogy a vizsgált időszakban a szebbik nem még nem képviseltette magát a tűzoltóságokban, valóságos divatcsatákra került sor a külsőségek témakörében.²⁶

A *Magyar Országos Tűzoltó Szövetség* fokozatosan bővült. A kezdeti 17 tagszervezet gyorsan gyarapodott. A történelmi Magyarország területén 13 099 település volt. Közülük 12 943 község és 31 törvényhatósági jogú város. A 125 rendezett tanácsú város is a községek közé tartozott. A századfordulón a Magyar Királyság területén 60 667 önkéntes és hivatásos tűzoltó tevékenykedett. A tűzoltók

döntő többsége önkéntes volt. 1913-ban még csupán 11 városban működött hivatásos tűzoltóság (Arad 1892, Budapest 1870, Cegléd 1911, Győr 1908, Hódmezővásárhely 1892, Kecskemét 1902, Marosvásárhely 1911, Nagyvárad 1911, Szabadka 1890, Szeged 1879, Újpest 1910). Több településen alkalmaztak – elsősorban az önkéntes tűzoltóság kiegészítése céljából – úgynevezett fizetett tűzoltóságot is. Akadtak olyan városok, ahol csupán fizetett tűzoltók tevékenykedtek. Nyilvánvalóan nem fedték le az ország összes települését az önkéntes és hivatásos tűzoltóságok. Azok a települések sem maradtak azonban tűzvédelem nélkül, amelyekben nem került sor tűzoltóegylet szervezésére. A 20 és 40 év közötti férfiakból úgynevezett köteles tűzoltóságot kellett szervezni. Valószínűleg nem járhatunk messze az igazságtól, ha a köteles tűzoltóságok létszámát a rendezett tanácsú városokban 8 főben állapítjuk meg, mivel az 1925. évi szabályozás már ezt a minimumlimitet használja. A községekben átlag 3-4 főt számolhatunk. Valószínűleg a köteles tűzoltók száma 7000 fő lehetett. A köteles tűzoltókat azonban csupán jóindulattal lehet tűzoltónak nevezni.

A közel 20 millió lakosú és mintegy 283 000 km² területű Magyar Királyságban tehát hozzávetőlegesen 7000 fő köteles és 53 667 fő önkéntes és hivatásos tűzoltó teljesített szolgálatot. Mindez lényegében nem terhelte meg az ország költségvetését. A központi kormányzatot bizonyosan nem, hiszen a tűzrendészet az önkormányzatok felelősségi körébe tartozott.²⁷

Hasonló helyzet alakult ki a trianoni Magyarországon is. Ekkor 43 városban 3255 tűzoltó teljesített szolgálatot. Az országban 8401 önkéntes tűzoltó végzett tűzoltói tevékenységet. A 93 000 km² területen a mintegy 8 millió főnyi lakosság körében tehát összességében 11 565 fő tűzoltó tevékenykedett, nem számolva az úgynevezett köteles tűzoltókat. Velük együtt a tűzoltók országos létszáma 13 665 fő körüli lehetett.²⁸

A tűzvédelem társadalmi szerveződése tehát takarékos megoldásnak bizonyult. Ennek a szisztémának azonban az árnyoldalát képezte az alulfinanszírozottság. Tény ugyan, hogy a városokban sorra épültek a tűzoltólaktanyák, a falvakban pedig a tűzoltó szertárak és a tűzoltó objektumokba előbb-utóbb használható tűzoltó technika is került. A tűzoltók azonban mégis úgy érezték, hogy felszerelésük nem teszi lehetővé, hogy hatékony tevékenységet fejtsenek ki.

Hasonló helyzet alakult ki a dualizmus időszakában a rendőrségeknél is. A rendőrtisztviselők azonban a *Magyar Rendőrtisztviselők Országos Egyesületébe* (MROE) szerveződve a kiutat a rendőrségek államosításában vélték megtalálni, melynek érdekében mozgalmat is indítottak.²⁹

A tűzoltók esetében azonban fel sem merült az államosítás gondolata. Ehelyett – nyugat-európai minták nyomán – a tűzbiztosítási szervezetek jövedelmének megcsapolása került előtérbe. Tény, hogy – az Osztrák Magyar Monarchia időszakában is – a Lajtán túli területeken a tűzbiztosítók nyereségének csaknem 10%-át tűzvédelmi feladatok megvalósítására fordították. Magyarországon azonban a tűzoltók részéről felmerülő ezen óhajok csupán igények maradtak. Végül is tűzrendészeti járulék címen 1936-ban érték el a tűzoltók, hogy a tűzbiztosítók bevételeinek 1-2%-ig terjedő részét a tűzvédelemre fordítsák.³⁰

1871-től 1936-ig 65 éven át harcoltak a magyar tűzoltók a tűzbiztosítók – tűzvédelem érdekében történő – megadóztatásának bevezetéséért. Végül is siker koronázta elszántságukat. A 65 év során számos alternatívát vetettek fel, mire törekvéseiket siker koronázta.³¹

A korabeli katasztrófa-elhárítás ugyancsak országosan kiépített szervezetének meghatározó részét az úgynevezett *gátőrség* alkotta. A gátőrségek nem a központi államhatalom, illetve az önkormányzatok testületei voltak, hanem a vízszabályozási társulatokhoz tartoztak. Lényegében tehát magántársaságok szervezeteiként működtek.

A vizsgált időszakban tehát a veszélyelhárító katasztrófavédelem két meghatározó szakterülete a tűzvédelem, valamint az ár- és belvízvédelem szervezetei társadalmi, illetve magán szervezések voltak.

A vízszabályozásra az országgyűlés 1871-ben hozott törvényt.³² A szabályozás az érintett területek földtulajdonán alapult. Az érintett területeken földtulajdonnal rendelkező természetes- és jogi személyek hozhattak létre úgynevezett vízszabályozási társulatokat, abból a célból, hogy földjüket az ár- és belvíztől megvédhessék. A társulatok voltak hivatottak a szükséges gátak, vízelvezető árkok és egyéb műtárgyak létrehozására és fejlesztésére. Felettük felügyeletet a területileg illetékes törvényhatóság, vagy több törvényhatóság illetékessége esetén – a közlekedési és közmunkaügyi miniszter által kijelölt törvényhatóság gyakorolta. A társulatok tevékenységét a közlekedési és közmunkaügyi minisztérium felügyelte. A tárca minisztere hagyta jóvá a társulatok alapszabályait és hozzá kellett felterjeszteni az évente összehívott közgyűlések jegyzőkönyveit is. A testületek üzemterveit azonban a helyi hatóságok hagyták jóvá.

A törvény meghatározta a vízszabályozási társulatok működési rendjét, kereteit és a társulatok nagyságának figyelembevételével (közgyűlési elnök, választmány, igazgató, tisztviselő, mérnök stb.) a tisztségeket. A társulatok kölcsönt vehettek fel, amelyek törlesztését ugyancsak a víztársulási tagok földbirtokosaira terheltek. A társulatok működési és adóság törlesztésük fedezetét az érintett birtokokra eső költségrészek behajtása által fedezték. A költségjárulékokat a társulati tagok a társulat pénztárába kötelesek voltak befizetni. Ez adó módjára is behajtható volt. Amennyiben a víz által veszélyeztetett terület többségének a birtokosai vízszabályozási társulat létrehozásáról döntöttek, abból a földtulajdonnal rendelkezők nem vonhatták ki magukat.

Abban az esetben, ha a vízszabályozási társulatok a hatóságok által jóváhagyott tervükben foglaltakat elhanyagolták, a közlekedési miniszter jogosult volt azok megvalósítására, a költségeket pedig a vízszabályozási társaságra terhelhette. A vízszabályozási társulatok működésében fellépő zavar esetén a közlekedési miniszter jogosult volt kormánybiztos kirendelésére is.

A vízszabályozási társulatok műtárgyai által érintett területek kisajátíthatók voltak.³³

A földtulajdonon alapuló bel- és árvízvédelem hallatlanul takarékos megoldásnak bizonyult. A közigazgatásnak jóformán csak felügyeleti szerep jutott a kivételes helyzetekben történő (például, ha a vízszabályozási társulat elhanyagolta a feladatait) beavatkozások kivételével. A műtárgyak létrehozási és fenntartási költségeit az érintett birtokosok fedezték, bár az is igaz, hogy a víztársulat alapítási kedvet a kormányzat méltányos kölcsönhöz jutás lehetőségének a biztosításával elősegítette.

A vízszabályozási társulások tevékenysége nyomán jelentős értéket képező építmények jöhettek létre a bel- és árvíz által veszélyeztetett térségekben. Ennél is nagyobb értéket képviseltek azonban azok a területek és a rajta elhelyezkedő javak, amelyeket e műtárgyak védelmeztek. A helybeliek magukénak érezték a víztársulati berendezéseket. Nem csupán azért, mert lényegében őket védte, hanem azért is, mert a földbirtokaik tulajdonjogából fakadóan e javak valóságos birtokosai is voltak, mivel azt az ő költségjárulékaikból hozták létre és tartották fenn, illetve fejlesztették.

A kortársak természetesnek tartották ezen értékek őrzését, védelmét. Ezért a vízszabályozási társulatokról szóló törvénnyel egy időben létrehozták a gátrendőrségről szóló törvényt is. Mindkét törvényt az uralkodó 1871. június 10-én szentesítette (ez a mai fogalmak szerinti hatályosítás), melyet az országgyűlés alsó- és felsőházában 1871. június 19-én hirdettek ki.³⁴

A gátőrségről szóló törvény előírta a vízszabályozási társulatok számára, hogy a gátak hosszától függően, gátőröket kötelesek foglalkoztatni, mégpedig mérföldenként egy gátőrt, akinek a számára gátőrlakást kell állítani, valamint az őrszemélyzetet kell biztosítani örködési utasítással és a szükséges felszereléssel el kell látni.

A törvényben foglaltaknak megfelelően a vízszabályozási társulatok – többnyire a társulati alapszabályaik mellékleteként – gátvédelmi szabályzatot alkottak, amelyben a gátőrök teendőit szabályozták. Általában 10–15 gátőr munkáját egy-egy gátbiztos felügyelte. A gátbiztosok pedig a társulat mérnökének vagy mérnökeinek az alárendeltségébe tartoztak. A gátőrök feladatát képezte: a védművek őrzése, az esetleges rongálások megelőzése és megakadályozása, az egyszerűbb és kisebb karbantartási munkálatok végzése, illetve felügyelete.³⁵

A társulati gátőröket a társulatok fegyverrel és szolgálati jelvényvel is ellátták. A bádogjelvényeken a T.G. (társulati gátőr) és a gátőrt jelölő sorszám volt látható. Ily módon a gátőrök beazonosíthatók voltak, illetve mindenki számára nyilvánvaló volt – még az írástudatlan számára is –, hogy közhatalósági személlyel állnak szemben.³⁶ A gátőrökre ugyanazok a szabályok vonatkoztak, mint a mezőrendőrség tagjaira. A kárt okozókat elfogták, azoktól zálogot vehettek, amelyet – a többnyire szabálysértési eljárás keretében kiszabott – bírság kifizetése nyomán visszakapott a kárt okozó.³⁷ A víztársulati javakban keletkezett károk okozóit a mezőrendőrségi törvényben szabályozott büntetésekkel sújtotta a törvény, amely taxatív felsorolta a vízvédelmi művek terén megvalósítható speciális károkozói lehetőségeket is.³⁸ Minősített esetekben ismétlődő szándékos rongálás, áradás alatti védmű károsítás esetén a cselekményt a törvény, büntető eljárás hatálya alá is helyezhette, amelyet maximum hat évig terjedő börtönnel sújthattak.³⁹

A gátőröknek a szolgabírárnál esküt is kellett tenniük. Az eskütétel után voltak alkalmazhatók.⁴⁰

A vízszabályozási társulatokról és a gátrendőrségről szóló törvények keletkezése után alkotta meg az országgyűlés a fegyverek adóztatásáról szóló törvényt.⁴¹ E törvény alkotói a fegyveradó alól mentesítették a munkájuk végzéséhez fegyvert használókat, így az állami és önkormányzati csend- és rendőröket. Ez alapján kérte egy Tisza menti vízszabályozási társulat a közmunka és közlekedési minisztert, hogy a gátőröket is mentesítse a fegyveradó alól. A gátőrök végső soron valóban a közmunka és közlekedési minisztérium felügyelete alatt álltak, mivel a vízszabályozás és annak részeként a vízszabályozási társulatok feletti kompetencia e tárcához tartozott. Az adóügyek azonban a pénzügyi tárca

hatáskörébe tartoztak, így a közmunka és közlekedési miniszter pártolón át küldte a kérvényt a pénzügyminiszternek. A pénzügyminiszter pedig 1876-ban rendeleteileg mentesítette a gátöröket a fegyveradó alól.⁴²

A vízszabályozási társulatokat nyugodtan tekinthetjük biztonsági szolgáltatást nyújtó vállalkozásoknak, hiszen a víz elleni védelem biztonságát nyújtották. E minőségükben a gátőrségek ugyanazokat a jogokat gyakorolták, mint a mezőrendőrség. A vizsgált időszakban tehát a rendvédelem civil ágazatára is igaz volt, hogy nem egyes szervezetekhez telepítettek jogköröket a törvényhozók, hanem a feladatot teljesítők jutottak azoknak a jogosultságoknak és kötelezettségeknek a birtokába, amelyek hivatásuk teljesítéséhez szükségesek voltak.

A vízszabályozási társaságok rendőrségei lényegében magánrendőrségeknek tekinthetők, hiszen a társaságok is magáncégek voltak. Irányukban ugyan különleges felügyeleti jog illette meg az önkormányzatokat és a központi államhatalmat, azonban a társaságok teljes egészében magáncégnek minősültek, amelyek tulajdonosai a veszélyeztetett földterületek birtokosai közül kerültek ki. Ebből a szempontból azonban egyfajta sajátos érdekvédelmi egyesületként is felfoghatók a vízszabályozási társulatok, amelyek gazdasági társaságokként működtek. Céljaik olyan lényeges társadalmi érdekeket testesítettek meg, melyek védelme érdekében törvény kötelezte őket magánrendőrségek működtetésére. Bár hogyan is értékeljük e társaságokat az nyilvánvaló, hogy sem a központi államhatalom, sem az önkormányzatok szerveinek nem tekinthetők. Ily módon a korabeli rendvédelem civilszférájába sorolhatók akkor is, ha a helyi társadalmi igényeket kielégítő szerveződésnek, vagy gazdasági társaságoknak tekintjük őket.

A vízszabályozási társaságok gondozásába a XX. század elején 6379 kilométer hosszúságú gátak tartoztak, amelyek a trianoni békediktátum határai közé szorított Magyar Királyságban 3882 kilométerre zsugorodtak. Ebből fakadóan a dualizmus időszakában mintegy 3896 fő, míg a két világháború közötti időszakban – a terület visszacsatolásokig – 2491 fő teljesített szolgálatot gátőrként.⁴³

Ez a létszám első látásra tekintélyesnek tűnhet a 12 000 főnyi csendőrség és a 12 000 főnyi rendőrség létszámával összehasonlítva.⁴⁴ Amennyiben azonban figyelembe vesszük, hogy 1867–1930-ig 600 millió korona értékben, 6 249 km hosszúságú gát épült, amely 24 000 km²-nyi terület mezőgazdasági művelés alá vonását tette lehetővé, már érthető a gátörök viszonylag tekintélyes száma.⁴⁵

Arról sem szabad elfeledkezni, hogy a vízszabályozás a reformkor és dualizmus időszakának kiemelt teljesítménye volt. A Tisza völgyében 4,5 millió, a Duna völgyében pedig 1,5 millió hektárnyi területet vontak mezőgazdasági művelés alá a folyamszabályozások nyomán. Az első vízszabályozási jogszabályok ugyan a XVI. századik nyúlnak vissza,⁴⁶ komolyabb eredményeket azonban a XVIII. században értek el vízszabályozással.⁴⁷ Ekkor szabályozták a Sió, a Hanság, a Béga, a Garam stb. vízfolyások térségét.

A reformkor és a dualizmus folyamszabályozó munkálatai tették fel a koronát a magyarországi vízszabályozásra. E munkálatok jelentős részét állami finanszírozással valósították meg. A vízszabályozással kapcsolatosan számos jogszabály született ebben az időben.⁴⁸ A magyar társadalom egészét megmozgató, az állami forrásokat jelentős mértékben felhasználó és hatalmas környezet-átalakítást eredményező munkák figyelembevételével logikusnak tűnik ezen építmények őrzése és védelme.⁴⁹

Az erdőőrségek a vizsgált időszak „civil” rendvédelmének egyik fontos elemét alkották. A tűzrendészethez hasonlóan külön erdőrendészet alakult ki, amelynek az intézményesíttetése érdekében erdőőri rendszert alakítottak ki. Az erdők gondozásának igénye, a művelés és óvás jogszabályokban történő megjelenítése a középkorig nyúlik vissza.⁵⁰ A dualizmus és a két világháború közötti időszakra már kialakult elméletet és gyakorlatot örökölték a korabeli erdészek. Ennek nyomán a dualizmus és a két világháború közötti időszakban is komplex erdőtörvényt alkottak.⁵¹

Az erdőrendészettel kapcsolatos koncepció lényege abban egyezett meg a tűzrendészetével, hogy a szakterületen a hatályos jogszabályok betartatását nem állami szervezetekre kívánta bízni a törvényhozó, hanem magánszervezetekkel valósította meg. Az erdők tekintetében társadalmi szerveződések nem jöttek létre, ellentétben a tűzvédelemmel.

Az első kérdés a tulajdonviszonyok témaköre volt, amit rendezni kellett. Ezt követhették a rendezés további területei. A feudális jellegű maradványokat felszámolták. A volt határőrvidék lakosainak az erdőhasználati szerzett jogait a magyar állam megváltotta oly módon, hogy a kérdéses állami erdőbirtokok 50%-át az érintett községek tulajdonába adta. Ezek az erdők a továbbiakban községi erdőnek minősültek.⁵²

A törvény hangsúlyozta, hogy a községi erdők kijelölésénél úgy kell eljárni, hogy a település faszükségletét a leendő erdőbirtok kielégíthesse és azok a község közelében kerüljenek el.

A Magyar Királyságban alapvetően hétféle címen birtokoltak erdőt. Léteztek állami erdők a központi államhatalom, illetve valamely szervezetének birtokában. Az önkormányzatok és a községek egy része szintén rendelkezett erdőtulajdonnal. Az egyházaknak is voltak erdőségeik. Erdőtulajdonnal rendelkeztek még társadalmi szervezetek (alapítványok), valamint hitbizományok és magánszemélyek, továbbá társaságok. Végezetül pedig azok a tulajdonosok, akik kis erdőterülettel rendelkeztek, úgynevezett erdőbirtokossági társulatot is létrehozhattak, sőt bizonyos körülmények között ilyen társulás létrehozása kötelező volt.⁵³

A nagyobb erdőbirtokosok azonban – a már meglévő gyakorlatra támaszkodva – szabályozták erdőtulajdonuk védelmét és őrzését. A vizsgált időszak legkorábbi szabályozásai a hetvenes évek elején születtek.⁵⁴

Az erdőségek művelését, védelmét a vizsgált időszakban – első ízben – a XIX. század hetvenes éveinek végén szabályozták.⁵⁵

Az erdőségeket illetően is azt a sémát alkalmazták, amit a tűzvédelemnél. A szakterület társadalmi fontosságára való tekintettel külön jogszabályokban rendezték az erdőművelés szervezeti kereteit, rögzítették az erdőkihágásokat és megteremtették az erdők magánúton történő őrzésének és védelmének lehetőségét. Az erdőrendészeti teendők felügyeletére pedig – a kulcsfontosságú tevékenységek gyakorlása céljából – úgynevezett erdőrendészeti hatóságokat hoztak létre rendkívül csekély létszámmal. E modellek szerint az állam a szakterületet takarékos módon felügyelhetette, mert nagyobb létszámot feltételező teendőket ellátó személyzetet az erdőtulajdonosok voltak kötelesek alkalmazni.⁵⁶

Az erdőkkel kapcsolatos szakterületet a két erdőtörvény komplexitásában kezelte. Ennek keretében szabályozták az erdőművelés feladatát. A tulajdonosoknak úgynevezett üzemtervet kellett készíteni, melyet az erdőrendészeti illetékesekkel kellett jóváhagyatni. Az életképtelen méretű erdőtulajdonosoknak pedig erdőbirtokossági társulat formájában kellett erdőbirtokaikat kezelni. Akik az üzemtervben foglaltaktól eltértek, azoknak az erdejét az erdőrendészet saját művelése alá vonhatta, melynek haszna természetesen a mindenkori tulajdonost illette. A tulajdonosok kezelésébe akkor kerülhetett vissza az erdő, ha az erdőrendészek által kifogásolt viszonyokat kijavították. A erdőket felmérték, különböző szempontok szerint osztályozták és törzskönyvet is vezettek róluk.⁵⁷

Míndez azt mutatja, hogy az erdőket kiemelt fontosságú vagyonnak tekintették, melynek kívánatos használata hatással van az élet minőségére, a gazdaság működésére, hasonlóan a víztársulatokhoz. Az erdőrendészet, illetve erdőgazdálkodás hatósági szervezeti keretei fokozatosan épültek ki.⁵⁸

A vízgazdálkodási szervezetekhez hasonlóan az erdők védelmét megvalósító szervezet sem különült el élesen az üzemterveket megvalósító szakapparátustól. Az erdők védelmét alapvetően a tulajdonosok feladataként határozták meg a vonatkozó törvények.

Az erdőkihágások bírságaiból befolyt összegek $\frac{4}{5}$ -ét az *Országos Erdei Alapba* helyezték. Ebből az alapból nyújtottak segítséget az olyan tevékenységekhez, amelyekre szüksége volt ugyan a község lakosságának, azonban a tulajdonosok saját költségükön nem voltak kötelezhetőek annak végrehajtására, vagy anyagi lehetőségeik nem tették azt lehetővé. Ide sorolható például a káros rovarok és élősdik növények irtása stb.

Az erdőtulajdonosok és a közérdek közötti összhang érdekében *Országos Erdőigazgatási Tanácsot* is létrehozta, melynek tagjait a földművelésügyi miniszter kérte fel három évre. Törvény által meghatározott számban – az *Országos Erdészeti Egyesület, a Mezőgazdasági Kamara és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület* – javasolta őket. A tanácsban az *Országos Erdészeti Gazdasági Egyesület* előterjesztettjei többséget alkottak. Az egyesület által javasolt személyekkel szemben azt a követelményt támasztották, hogy legalább két évtizedes külső erdőmérnöki gyakorlattal rendelkezzenek.⁵⁹

Az erdőtulajdonosok 3 000 holdanként voltak kötelesek erdőmérnököt alkalmazni. Az első világháborút megelőzően az erdőmérnökök megnevezése erdőtiszt volt. A kisebb erdőbirtokok vagy társultak, vagy pedig erdőmérnökkel szerződtek állandó szaktanácsadásra.

Az erdőmérnökök felügyelete alatt álltak az erdőgazdasági segédszolgálatot ellátók. Őket neveztek alerdészeknek. Az alerdészek csoportjába a főerdőrök, az erdőőrök és a vadászok tartoztak. Egyes vidékeken erdőmesternek, lövőmesternek, vagy erdőkerülőnek is nevezték őket. Az erdőgazdasági segédszolgálatokat ellátók hatósági közegnek minősültek.⁶⁰

Az erdei kihágásokat egyébként a többi hatósági közegeknek is üldöznie kellett. A tudomásukra jutott erdei kihágásokat a bizonyítékokkal a területileg illetékes rendőri büntető bíróságnál kellett bejelenteni.⁶¹

Erdőgazdasági segédszolgálatot ellátókat (főerdőrt, erdőrt és vadrt) 1000 holdanként voltak kötelesek foglalkoztatni az erdőtulajdonosok, vagy a kezelők. Az erdőgazdasági segédszemélyzetet lőfegyverrel is ellátták. Az erdőmérnököknek és az erdőgazdasági segédszolgálatosoknak hatósági es-

küt is kellett tenniük. Az erdőmérnökök a területileg illetékes erdőfelügyelőség vezetője, az erdőszolgálati segédszolgálatosok pedig a területileg illetékes főszolgabíró előtt tettek esküt.⁶²

A hatósági esküről az esküt tevők bizonyítványt kaptak és az esküt tevőket nyilvántartásba vették.⁶³

Az erdőgazdasági segédszolgálatosoknak – a földművelésügyi miniszter által meghatározott – könnyen felismerhető szolgálati jelvényt is kellett viselniük.

Az erdőgazdasági segédszolgálatot ellátókat vármegyénként *Erdészeti Segédszolgálati Szervezet*-be szervezték. E szervezetekben tevékenykedők ugyan az őket foglalkoztató erdőbirtokosok alkalmazottai maradtak, azonban szolgálati és nyugellátásuk rendjét – a földművelésügyi miniszter mintaszabályzatában foglaltak szerint – törvényhatóságokként az erdőfelügyelőségek külön szabályzatban rögzítették.

Az erdőigazgatóságok és az erdőfelügyelőségek érdemi munkatársai is erdőmérnöki képesítéssel rendelkeztek, akárcsak a területen tevékenykedő erdőmérnökök. E munkakörökbe csak olyan személy alkalmazását tette lehetővé a törvény, aki magyar állampolgár volt és erdőmérnöki oklevéllel rendelkezett. A külföldi diplomát honosítani kellett.

Erdőgazdasági segédszolgálatra azok a 20 év feletti magyar állampolgárok voltak alkalmazhatóak, akik az erdőőri vagy vadőri szakiskolát sikeresen elvégezték és erdőőri szakvizsgát tettek.

Erdőmérnöki és erdőgazdasági segédszolgálati beosztásokat egyaránt csak feddhetetlen erkölcsű személyek tölthettek be.⁶⁴

Az erdészeti segédszolgálatot ellátók kötelesek voltak naplót vezetni az erdőben észlelt károsítasokról a pontos időpont feltüntetésével. Szolgálati feladataik teljesítése során a közbiztonsági közegek jogai illették meg őket.

Az erdészeti kihágásokat elkövetőktől az erdészeti segédszolgálatosok a kártevés eszközét (fegyvert, szerszámot és az igavonó állatokat, valamint a járműveket) elkobozhatták.

Az erdei kihágásokat pénzbírsággal sújtották. Illetéktelen legeltetés esetén egy napi „hajtópénz” képezte a bírságot. A legelő jószágot nem lehetett elkobozni. A kártevőktől azonban zálogot lehetett venni. Az erdei kihágásokat az okozott kár megtérítése mellett pénzbírsággal büntették. A bírságok és az okozott károk mértékének megállapítása céljából országos „árszabályzatot” hoztak létre.

Az erdei kihágások esetében első fokon a szolgabírák, másodfokon a városokban a rendőrkapitányok, másutt a tanácsok megbízott tisztviselői szabtak ki bírságot. Bírói hatóságként pedig – elsőfokú bíróság gyanánt – a főispán vagy a polgármester elnökletével a közigazgatási bizottság által választott négy–négy fő erdőmérnök részvételével alakított társas bíróság járt el.⁶⁵

Az ország erdőterületét tehát tökéletesen lefedték az erdészeti segédszolgálatot ellátók, akik alapos helyismerettel rendelkeztek. Semmi sem kerülte el a figyelmüket. Ha a szokásostól eltérő eseményeket észleltek, azokról az állami rendvédelmi testületek tagjait értesítették. Nem csupán arról volt szó tehát, hogy az erdőtisztizti személyzet előállította, illetve az erre utaló nyomokat biztosította és az állami rendvédelmi szervezetek tudomására hozta. Az erdészeti segédszemélyzet folyamatos jelenléte bűncselekményt megelőző hatással bírt. Az állami rendvédelmi testületek számára pedig pótolhatatlan volt az a helyismeret és információ, amelyet az erdészeti segédszemélyzet szükség esetén a rendelkezésükre bocsátott.

Amennyiben feltételezzük, hogy az erdészeti törvény passzusait betartották, akkor megállapítható, hogy a 15 000 000 hold, illetve 2 200 000 hold nagyságú erdőterületen a dualizmuskori és a két világháború közötti Magyar Királyságban 20 000 főnyi, illetve 4 000 főnyi erdészeti segédszemélyzet teljesített fegyveres szolgálatot. A tulajdonos mulasztása esetén az állami erdőhatóságok hivatalból kötelesek voltak pótolni a hiányzó személyzetet. A foglalkoztatott erdészeti segédszemélyzet létszáma minden bizonnyal a törvényi normában megszabott körüli lehetett. Ehhez a létszámhoz azonban hozzászámíthatjuk az erdőmérnököket is, akik munkájuk végzése során szinte naponta megfordultak a terepen is. Így az erdészeti segédszemélyzet 25%-kal növelhette a közhatósági jogkörrel rendelkező fegyveres létszámot a magyar erdőkben. A dualizmus időszakában tehát hozzávetőlegesen 25 000 fő, míg a két világháború közötti időszakban mintegy 4 000 fő látott el ilyen jellegű feladatokat.

Az erdőgazdasági segédszolgálatosok az ország ritkán lakott területén is megvalósították a fegyveres rendfenntartók jelenlétét. Így ezek a vidékek sem jelenthettek rejtekhelyet a bűnözőknek és ebül szerzett javaiknak.

A polgárőrségek rendszere a vizsgált időszak rendvédelmének sajátos részét képezte. Az első kérdés, amit meg kell válaszolnunk, hogy hová sorolhatók a polgárőrségek? Nevezetesen a központi államhatalom, illetve az önkormányzati rendvédelmi testületek számát gyarapították-e, vagy pedig társadalmi, esetleg a magánszférába tartozó rendvédelmi szerveződésként foghatók fel?

A polgárőrségeket feltétlenül társadalmi szerveződésnek kell tekintenünk, hiszen a szervezet tag-sága önkéntes alapú volt. Tevékenységükért állami, illetve önkormányzati honoráriumban nem részesültek. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy tevékenységük lényegét a település rendvédelmét megvalósító szervezet támogatása alkotta. Alapvetően karhatalmi – bár nem csapaterős – jellegű támogatás nyújtásából állt a polgárőrségek tevékenysége.

Ez a helyzet összhangban állt a kivételes hatalom magyarországi koncepciójával. Ennek az volt a lényege, hogy a kivételes hatalom által biztosított kompetenciákat a polgári közigazgatás hatóságai és nem a haderő gyakorolta. A Magyar Királyság területén, a hadművelési területek kivételével – a rendvédelmi testületek nem kerültek a véderő fennhatósága alá, ezért a polgárőrségeknek is a rendvédelmi testületek fennhatósága alá kellett kerülniük.⁶⁶

E helyzetből fakadóan felmerülhet a kérdés arra vonatkozóan, hogy a magyar állam miért kényszerült a rendvédelmi testületek társadalmi szerveződések által megvalósuló támogatására? Békeidőben erre nem is volt szükség. A rendfenntartását az e célra létrehozott szervezetek megvalósították. A szükségessé váló fejlesztéseket a rendvédelmi testületeken belül, illetve az új rendvédelmi testületek létrehozásával valósították meg.⁶⁷

A polgárőrségek létrehozását a háború következtében kialakult helyzet tette szükségessé. Korábban ugyanis – a nagyobb élő erőt igénylő és a csapaterős feladatokat is – a haderő igénybevitelével valósították meg. E teendőket alapvetően a háború időszakában is a véderő igénybevitelével teljesítették. A rendvédelmi testületek létszáma azonban jelentősen csökkent, mivel a testületben szolgálatot teljesítők nem mentesültek a behívások alól és – a háború elhúzódása miatt – a létszám kiegészítésére felvételek útján sem kerülhetett sor.⁶⁸

Ilyen helyzetben szükséges volt a hiányzó rendvédelmi létszám pótlására, bár a háború kezdetén még nem számítottak annak elhúzódására. Az elnyúló fegyveres harcok nyomán romló közbiztonsági helyzet pedig fokozottan igényelte a rendvédelmi testületek polgárőrök általi megerősítését. 1914 őszén belügyminiszteri rendelettel hozták létre a polgárőrséget a meglévő rendvédelmi szervezetek támogatására, a közrend biztosítása érdekében.⁶⁹

A polgári őrségek szervezetét a rendelet a Magyar Királyság egész területére kiterjesztette, feladatát a lakosság élet- és vagyonvédelme alkotta. Polgárőrségek rendvédelmi jogkört nem gyakorolhattak, tevékenységüket a rendőrhatalom utasításai szerint kellett ellátniuk, tagjainak felkészítéséről – elsősorban a fegyverhasználatra vonatkozóan – a rendőrhatalomnak kellett gondoskodniuk.

A polgárőrségek tagjai 18. életévüket betöltött, feddhetetlen erkölcsű, magyar állampolgárságú, egészséges férfiak lehettek. Azok, akik még nem részesültek katonai kiképzésben, nem kérhették felvételüket. A polgárőröket ugyanúgy behívhatták katonai szolgálatra, mint akik nem léptek be a polgárőrségbe. A polgárőrök parancsnokait és helyetteseit választották, de a rendőrhatalom hagyta jóvá.

A polgárőröknek fegyverhasználati joguk volt, fegyverzetük kardból és lőfegyverből állt. Fegyverüket önállóan szerezték be. Abban az esetben azonban, ha a rendvédelmi testületek tagjai nélkül láttak el szolgálatot, csak önvédelemre használhatták. A polgárőrség egyenruhát nem kapott. Bal karjukon azonban szolgálatban „polgári ör” feliratú nemzeti színű szalagot voltak kötelesek viselni.

A polgári őrségek tagjait elsősorban olyan szolgálatokra osztották be, amelyek nem igényeltek különösebb rendvédelmi szakismeretet. Természetesen szükség esetén más jellegű szolgálatot is elláthattak, azonban arra kellett törekedni, hogy ilyen esetekben feladatukat szakképzett rendvédelmi testületi tag társaságában lássák el.

A polgári őrségeknek esküt is kellett tenniük.⁷⁰

A polgárőrség nem számított vadonatúj szervezetnek, eredete a XVI-XVII. századra nyúlik vissza. Túléltek a céheken nyugvó, úgynevezett fertályrendszerű városi rendőrségeket. E rendőrségek részleges felbomlásának voltak utódai a polgárőrségek.

Elsősorban őrzésvédelmi feladataik voltak. Nekik kellett ellátni – háború idején – a katonai őrzést igénylő objektumok, sóhivatalok, postahivatalok, raktárak; laktanyák; sőt, néha egyes erődök védelmét, de felhasználták őket katonai szállítmányok kíséretére is. A XIX. században törvénycikk mondta ki, hogy a nemesi felkelés számára a városoknak nem kell lovasokat kiállítaniuk, ha azok helyett a belbiztonság védelmére „kellőleg fölszerelt s fegyverekkel ellátott polgárőrséget” tartanak.⁷¹ 1808-ban az országgyűlés már egyenesen kötelezte a szabad királyi városokat a polgárőrség felállításra „a törvényes felmerülő esetben, nyílt háború idején”.⁷²

„A polgárőrség fő feladata szükség esetén a belső rend fenntartása, «mellesleges célja az ünnepélyeken való díszelgés» volt. A polgárőrség mai fogalmaink szerint háborúban, a háterszágban biztosította a fontosabb objektumokat. Ezzel segítette elő a haderő összevonását, erejének felhasználását. Amikor a rend helyreállítása érdekében elégtelennek bizonyultak a csekély létszámú önkormányzati

rendvédelmi erők, ugyancsak a polgárőrséget alkalmazták. Ily módon olcsó, helyi manővertartalékra tett szert a korabeli rendvédelem. A polgárőrség tagjai – néhány kivételtől eltekintve – ellentétben a rendvédelmi testületek tagjaival, nem élethivatásként úzték polgárőri teendőiket. Tisztes polgári hivatással rendelkeztek. Szükség esetén állították őket hadrendbe. Bizonyos rendszerességgel azonban kiképzésben is részesültek. A polgárőrség háborús helyzet esetén köteles volt a katonai előljárásnak engedelmessé válni, békeidőben a városi hatóság irányítása alá tartozott. A polgárőrség 1809-ben a szabad királyi városokban összesen 35 800 főt, 1811-ben (Fiume nélkül) 34 052 főt számlált. A nagyobb mezővárosokban szintén megszervezték a polgárőrséget. A napóleoni háborúk végeztével a polgárőrségre nem volt komolyabb szükség, erről tanúskodik létszámának drasztikus csökkenése: 1848 tavaszán a szabad királyi városokban összesen 7530 főt mutatnak a források.⁷³

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc során a polgárőrségek alkották a nemzetőrségek csíráit.

„A nemzetőrséget fontossága, egységes irányítása érdekében gróf BATTYÁNY Lajos miniszterelnök saját fennhatósága alá helyezte. Az első hetekben a nemzetőrség szervezése a városokban hozott nagyobb eredményeket. Kezdetben a nemzetőr alakulatok többsége úgy jött létre, hogy a meglévő polgárőrségek kiegészültek az önként jelentkezőkkel. Ekkor a létszám kb. 55-60 000 fő lehetett. A Pozsonyban és Pesten kirobbant antiszemita zavargások felszámolásában a nemzetőrség jól szerepelt, komoly segítséget jelentett a kormánynak. Országos szervezésre vonatkozó első intézkedésekre április 20-a után került sor. Gróf BATTYÁNY Lajos miniszterelnök intézkedésére felállították a nemzetőrség csúciszervét, az *Országos Nemzetőrségi Haditanácsot*. A haditanács az ország minden nemzetőr alakulata fölött rendelkezhetett. Május végétől megalakultak a haditanács osztályai. Az egységes szervezés miatt a meglévő polgárőrségeket feloszlatták, és lakóhelyük szerint osztották be őket a helyi nemzetőrségekbe.”⁷⁴

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverését követően a polgárőrségek visszaállítására nyilvánvalóan nem kerülhetett sor. A HABSBURGOK jogeljárásai koncepciójával nem állt összhangban a rendvédelem társadalmi szerveződésű megerősítése. A kiegyezés után pedig nem merült fel a polgárőrségek újbóli létrehozásának igénye. Az I. világháború azonban felvetette a Magyar Királyságban működő rendvédelmi testületek megerősítésének szükségességét. Ekkor nyúlt vissza a magyar kormányzat a magyar polgárőr hagyományokhoz.

Ma már meglehetősen reménytelen a polgárőrségek pontos létszámának megállapítása. Nem járhatunk azonban messze az igazságtól, ha – figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy az ország valamennyi településén létre kellett hozni – a túlzottsággal hasonló méretű szervezetként becsüljük meg. A mintegy 60 667 főnyi létszám azonban csupán a háború időszakára értendő.

Az Osztrózsás Forradalom időszakában a gyökeresen megváltozott közbiztonsági helyzet kikényszerítette a rendvédelmi testületeket támogató karhatalmi jellegű szervezetek létrehozását. A frontokról tömegesen hazatérő felfegyverzett tömegek kordában tartására az eredeti személyi állománnyal rendelkező rendvédelmi testületek elégtelenek bizonyultak volna, hát még az önmaguk árnyékaként működő magyar rendvédelmi szervezetek. A helyzetet jól érzékelteti dr. DIETZ Károly rendőrfőkapitánynak a TISZA-perben elhangzott tanúvallomása.

„Lövethettem volna, de nem volt kivel. Az én 700 emberemmel szemben a proletárdiktatúra oldalán állt: a 20 000 főnyi helyőrség, a 2000 főnyi tengerész, a 18 000 leszerelt katona, 1000 vasúti rendőr, a felfegyverzett munkásság és még 5000 népőr”. (A kommunista párt sok fegyvert vásárolt az országon át visszavonuló Mackensen hadtest katonáitól, és ezzel fegyverkezett fel.)⁷⁵

Szükség volt tehát különböző névvel működő karhatalmi szervezetek létrehozására. Városokban többnyire az önkormányzatok, vidéken pedig a nagyobb birtokosok hozták létre ilyen szervezeteket. Budapesten ilyen szervezet volt például a *Védőrség* és – a tisztán szociáldemokrata alakulatnak tekinthető – *Népőrség*. A központi államhatalom is törekedett országos karhatalmi szervezet létrehozására, ez volt a *Nemzetőrség*.⁷⁶ A *Nemzetőrség* létszáma 1918 végére már meghaladta a 80 000 főt.

A Tanácsköztársaság létrejöttével azonban minden rendvédelmi erőt megszüntettek, illetve a *Vörös Őrség*be integráltak.⁷⁷

A Tanácsköztársaság leverését követően – a jogfolytonosság alapelvéből kiindulva – a forradalmak előtti állapotokhoz tértek vissza. A háborús körülmények szülte speciális megoldásokat – mint például a polgárőrség – azonban nem hívták újra életre. Ehelyett – az 1914–1919 közötti időszak tapasztalatait figyelembevéve – igyekeztek konszolidálni a magyar rendvédelmet.⁷⁸

A vizsgált időszak rendvédelmének új eleme volt a *magánkutató* (napjaink szóhasználatával magánnyomozó) irodák létrehozása. A magánkutató irodákra vonatkozó első jogszabály 1913-ban lépett hatályba.⁷⁹ Az Osztrák-Magyar Monarchia másik felében, az Osztrák Császárságban császári pá-

tenssel már 1904-ben szabályozták a magándetektívek működését. A magyarországi jogszabály nyilvánvalóan rendet kíván tenni a magánnyomozó munka vállalásának és végzésének témájában.

Az 1913-as rendelet azt szabályozta, hogy:

- mely hatóságok engedélyezhették a magánkutatói tevékenységet (törvényhatóságok első tisztviselői);
- mik a feltételei a tevékenységnek (jogvégeztség vagy a rendvédelmi testületek egyikénél, illetve a közigazgatásban huzamos ideig kifogástalan szolgálatot látott el és erkölcsileg feddhetetlen);
- a vállalkozás telephelyét a területileg illetékes rendőrhatalóságnak be kellett jelenteni, továbbá az iratforgalmat adminisztrálni, az ügyfelekről nyilvántartást vezetni, melyet két évre visszamenően meg kellett őrizni;
- a működésüket a hatóságok ellenőrizhették, az engedélyt kiállítók pedig, azt visszavonhatták, ami ellen a belügyminiszterhez lehetett fellebbezni;
- az engedély nélkül működők 15 napi elzárással és pénzbüntetéssel voltak sújthatók.

Érdekes módon a rendelet nem vonatkozott a gazdálkodó szervezetek egymás közötti magánkutató tevékenységére.

Amennyiben az iroda tulajdonosa nem rendelkezett az előírt kvalifikációval, irodavezetőt kellett alkalmaznia, akire ugyanúgy vonatkoztak a kvalifikációs előírások, mint az iroda többi munkatársára.

A jogszabály egyértelmű célja a szolgáltatást igénybevevők érdekeinek védelme, illetve a hatósági ellenőrzés biztosítása volt.⁸⁰

A rendelet 1914. február 1-én lépett hatályba, a magánkutató irodák pedig 1914. május 1-ig kaptak türelmi időt működési engedélyük beszerzéséhez. Budapesten 28 kérelmező jelentkezett engedélyért. Közülük 12 főt elutasítottak. A rendelet megjelenését megelőzően 32 iroda működött a fővárosban. A 16 iroda közül – amely engedélyt kapott – hat iroda munkatársat is alkalmazott. A hat irodában 10 főt alkalmaztak. Az alkalmazottak közül három fő volt jogvézett a többiek rendőri, csendőri, illetve közigazgatási múlttal rendelkeztek. Az irodatulajdonosok közül 2 fő jogász volt, rendőri, csendőri múlttal 7 fő, közigazgatási múlttal pedig 1 fő rendelkezett. A többi irodatulajdonos nem rendelkezett az előírt képesítési követelményekkel.

1916-ig a magánkutató irodák száma 20-ra emelkedett.

1918-ban 12 magánkutató iroda működött a fővárosban 16 alkalmazottal. Valószínűsíthető, hogy a háború következtében romló életviszonyok negatívan hatottak a megbízói kedvre, így az irodák egy része beszüntette tevékenységét.

1920-ra a magánkutató irodák száma 27-re nőtt, az irodákban pedig 41 fő látott el magánnyomozói tevékenységet.

Budapesten – hullámozó módon ugyan –, de az 1918 és 1920-as szám adatok között állandósult az irodák és alkalmazottaik létszáma.

Egyes becslések szerint a magánnyomozói rendeletet követően folyamatosan mintegy 30-40 fő végezhetett magánnyomozói tevékenységet. A XIX. század végétől 1945-ig hozzávetőlegesen 200-250 fő foglalkozhatott magánnyomozással.⁸¹

Vidéken már jóval szerényebb igények keletkeztek a magánnyomozó irodák tevékenysége iránt. A háborút megelőzően vidéken még nem jöttek létre magánnyomozó irodák. A háború után fokozatosan épültek ki a vidéki magánkutató irodák. A dunántúli adatok állnak az utókor rendelkezésére. Sopronban, Szombathelyen, Székesfehérváron, Pécsen és Kaposváron működött iroda 7 főnyi munkatársal. Semmi sem indokolja, hogy az ország többi részén nagyobb számú magánnyomozó tevékenykedett volna. Vidéken tehát összességében egyszerre mintegy 15 magánnyomozó iroda tevékenykedett. A két világháború közötti időszakban e tevékenységet – egymást követően – 30-50 fő végezhette. Összességében tehát 1867-től a Magyar Királyság területén hozzávetőlegesen 250-300 fő végzett magánnyomozó munkát.⁸²

Ahhoz képest, hogy – a rendvédelem más területeihez viszonyítva – milyen csekély létszámot érintett a magánnyomozói tevékenység, viszonylag számos jogszabály foglalkozott a témával.

A magánnyomozói tevékenység háború utáni szabályozását a magyarországi rendőrségek államosítása tette szükségessé.⁸³ 1921-ben – az új körülményeknek megfelelő szabályozás – hatálytalannította az 1913. és az 1914. évi rendeleteket.⁸⁴

Az 1921. évi rendezés lényegében új elemeket nem tartalmazott, csupán az újjászervezett rendőrség hatáskörét pontosította.⁸⁵

Az újabb szabályozások lényegében nem is a tevékenység végzésre irányultak, hanem a visszatartott területeken működő irodák további működését szabályozták.⁸⁶

A vizsgált időszakban a magánnyomozói tevékenységgel rendeleti úton utoljára – a zsidótörvények kapcsán – 1940-ben foglalkoztak.⁸⁷

Végül a magánnyomozói tevékenységet 1949-ben tiltották be, a magyar állam szovjettípusú rendszerre történő átformálása kapcsán.⁸⁸

Vasút- és távírda őrök a Magyar Államvasutak (MÁV) és a Magyar Posta alkalmazottai voltak. Így a közrend és a közbiztonság fenntartásához hozzájáruló országos szervezetnek tekinthető a Magyar Államvasutak⁸⁹ és a Magyar Posta is.⁹⁰ Mindkét szervezet országos vonalhálózatot tartott fenn, amelynek az üzemzavar nélküli biztosításához szüksége volt őrsemélyzetre. Ezek a vonalak behálózták az egész ország területét. A vonalakat őrző és gondozó személyzet pedig – a gátőrökhöz és az erdőőrökhöz hasonlóan – hathatósan segítették a rendvédelmi teendőket.

Mivel a postai távírdai vonalak a vaspályákat követték, azokat – gazdasági megfontolásokból – a vasútvonalakra telepítették, így az őrzésük és a védelmük nem vált ketté.⁹¹ A posta és a távírda egyesítésére Európa-szerte a XIX. század utolsó negyedében került sor. Németországban 1876-ban, Franciaországban 1878-ban, Ausztriában 1884-ben, Olaszországban 1889-ben, Magyarországon pedig 1887-ben egyesítették a távírdákat a postával.⁹²

Az egyesítést BAROSS Gábor miniszter vitte keresztül, bár az egyesítés témájával a minisztertanács már 1875-ben is foglalkozott, 1876-ban pedig – a költségvetés indoklásában – már hangot kapott a két intézmény egyesítésének gondolata. A pénzügyi bizottság azonban az irányító tárcától részletes tervezetet igényelt, amelyet több ízben is visszaküldött az előterjesztőnek részletesebb kidolgozásra. Ezzel párhuzamosan azonban a tárca az újonnan létesített és kisebb távírda állomások kezelését fokozatosan a postamesterekre bízta. BAROSS Gábor 1887. június 25-én az uralkodó számára előterjesztés készített a posta és a távírdák egyesítése tárgyában. Királyi jóváhagyás alapján 1887. július 3-án kelt rendeletével, 1887. szeptember 1-i hatállyal, kilenc posta- és távírda igazgatóságot hozott létre a Magyar Királyság területén.⁹³

A történelmi Magyarország területén az utolsó békeévben 7 051 posta, 5 380 távírda-hivatal és 2 535 távbeszélő-hivatal működött. A távíró vonalhossza 26 593 km volt. A 321 851 km² területű (Horvátországgal együtt) és 20 886 487 főnyi lakossal rendelkező Magyar Királyságban 59,8 km²-re és 3 882,2 lakosra jutott egy távíróhivatal.⁹⁴

A trianoni Magyarországon – a terület-visszacsatolásokat megelőzően – a 93 000 km² területű és a mintegy 8 millió lakossal rendelkező Magyar Királyságban 2 756 távíróhivatal működött, tehát 33,74 km²-re és 2 902,75 lakosra jutott egy távíróhivatal.⁹⁵

Az ország működését alapvetően befolyásoló tényező volt a közlekedés és a hírközlés, amelyben kulcsszerepet játszottak a távírdák és a vasút. Mindkettő számára egy vonalat, a vasúti pályák vonalát tartották fenn. E vonal őrzésére az állam kellő gondot fordított. 3–5 kilométerenként a helyszínre telepített pályaőrök (bakterek) látták el a vonalak őrzését, egyben pedig az egyszerűbb karbantartási feladatokat. Az alkalmazott korabeli technológiából fakadóan (fa talpfák) folyamatos jelenlétüktől nem lehetett eltekinteni. A bakterek verték be a kilazult szegeket, húzták meg a laza hevedercsavarokat. Tevékenységük a gátőrökhöz és az erdőőrökhöz hasonlóan nem csupán őrzés-védelemből, hanem a rájuk osztott szakaszon az egyszerűbb karbantartási teendők végzéséből is állt. Míg azonban az erdőőröknél a tevékenység zömét az őrzés tette ki, addig a baktereknél ez a feladataik kisebbik hányadát képezte.⁹⁶

A bakterek – családjukkal egyetemben – a vasútvonalak mentén épített és a hozzá tartozó kis kertekkel rendelkező házakban laktak. A szó szoros értelmében állandóan szemmel tarthatták a rájuk bízott vonalszakaszt. A történelmi Magyarországon 22 117 km hosszú vasútvonalon 5 530 fő, míg a trianoni Magyarországon – a terület-visszacsatolásokat megelőzően – 7 606 km hosszú vasútvonalon 1 902 fő teljesített szolgálatot a vasútnál pályáőrként.⁹⁷

A vizsgált időszakban vasúti alkalmazottá válni rangot és biztos egzisztenciát jelentett. Ebből adódóan a társadalom széles rétegei igyekeztek a vasút szolgálatába állni. Ez a helyzet lehetővé tette, hogy a vasút minőségorientált személyzeti politikát folytasson. A vasút szolgálatába kizárólag olyan személyeket lehetett felvenni aki:

- magyar állampolgár;
- 18 évnél idősebb, 35 évnél fiatalabb volt;
- egészséges;
- és a munkaköréhez előírt iskolai végzettséggel rendelkezett.⁹⁸

A vasúti alkalmazottaknak esküt is kellett tenniük. Az állandó alkalmazásban lévők esküt, míg az ideiglenesen alkalmazottak fogadalmat tettek.⁹⁹

A vasúti szolgálati rendtartásról külön szabályozás született, amelyet törvénybe is iktattak. A szabályozás részletesen foglalkozott a személyzet jogaival és kötelességeivel, a magatartási szabályokkal,

a munkatársak függelmi viszonyaival, a szolgálati renddel, stb. A vasúti rendtartás – a vizsgált időszakban – érvényben maradt, bár azon kisebb módosításokat eszközöltek.¹⁰⁰

A vasúti pályaőrök jól felkészített és katonai rend szerint működő szervezet tagjai voltak, akik tevékenységüket alaposan és körültekintően valósították meg. A bakttereket is hatósági közegeknek tekintették, hasonlóan a gátőrökhöz és erdőőrökhöz stb.¹⁰¹

A dualizmus időszakában – a vasútépítés fellendülésének az időszakában – előfordult a pályák rongálása és a vasúti szerelvény ellen indított rablótámadás.¹⁰² A hatóságok ez ellen, a lehető leghatározottabban fel kívántak lépni. Igyekeztek megelőzni az ilyen eseményeket. A vasúttársaságok a pályaőröket forgó-pisztollyal látták el, már abban az időben, amikor az erdélyi csendőrség sem rendelkezett ilyen korszerű fegyverrel. A közbiztonság fejlődésével a vasúti pályaőrök fegyverviselése háttérbe szorult. A két világháború között már fegyvertelenül őrizték a rájuk bízott vonalszakaszokat. A fegyveradóról és a vadászati adóról szóló törvényben az adómentesek csoportjába a baktterek nem kerültek be.¹⁰³

A vasúti pályaőrök a közrend és közbiztonság tekintetében ugyanazt a szerepet töltötték be, mint az erdőőrök és a gátőrök. Nemcsak a rájuk bízott vagyontárgyakat őrizték, hanem figyelemmel kísérték a környezetüket, az esetleges bűncselekményeket igyekeztek meggátolni, megelőzni. A rendvédelmi testületeket a gyanús körülményekről tájékoztatták, illetve helyismeretük pótolhatatlan információk birtokába juttatta a rendvédelmi testületek tagjait.

A vasutak, gátak, valamint az erdők behálózták az ország teljes területét. Ezen a hálón nagy valószínűséggel nem csupán a menekülő bűnözők akadtak fenn, hanem kitűnő hírforrást is jelenthettek a rendvédelmi szervek számára.

Hatékonyaságuk abban rejlett, hogy nem elszigetelten, hanem más rendszerekkel karöltve országos jelenlét formájában működtek. A csendőrséggel és a rendőrséggel karöltve megvalósították a hatósági közegek folyamatos jelenlétét azokon a területeken, ahol a lakosság előfordult, illetve a folyamatos őrzésre a mindennapi élet működését biztosító létesítmények számára szükséges volt. Ebből fakadóan létük jelentősen hozzájárult a lakosság biztonságérzetéhez és a közbiztonság javításához. A vasútorok munkáját figyelemmel kísérték, a törvények ellen vétőket szigorúan felelősségre vonták. Igyekeztek megelőzni a pandúrok és a betyárok hajdani összejátszására emlékeztető helyzetek létrejöttét.¹⁰⁴

Periodizáció

A vizsgált időszak magán személy- és vagyonvédelme – hasonlóan a központi államhatalom és az önkormányzatok által megvalósított rendvédelemhez – két periódusra, a dualizmusra és a két világháború közötti idősakra oszlik. Mindkét időszak a polgári magyar rendvédelem időszakának tekinthető az állami és a civil szférában egyaránt. Természetesen a polgári magyar állam és társadalom berendezkedés – ennek részeként a rendvédelem és annak civil – ága nem egyik napról a másikra jött létre, hanem egy folyamat eredményei voltak. E folyamat már a reformkorban elindult, elsősorban elméleti síkon a municipalisták és a centralisták közti vitában. Akadtak azonban gyakorlati megnyilvánulások a rendvédelem civil szférájában is, mint például a települési tűzoltó egyletek, vagy a polgárőr szervezetek, melyek előzményei a XV–XVII. századig nyúltak vissza.

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc során, ezen alapokon nyugvó rendvédelem kialakítására törekedett az ország vezetése, amit azonban a harcok háttérbe szorítottak. A neoabszolutizmusban pedig – bár a polgári viszonyokat nem szüntették meg – a magyar rendvédelmet elvetették, annak helyébe az osztrák mintát erőltették a rendfenntartás valamennyi területén. A magán személy- és vagyonvédelem terén csak nagyon szűk korlátok között nyitottak lehetőséget a korábbi gyakorlat követésére. Ezen ritkaságok közé tartozott a *Soproni Önkéntes Tűzoltó Egylet* engedélyezése. Minden valószínűség szerint az engedélyezésben nagy szerepet játszott, hogy Sopron polgárainak jelentős része németajkú volt.

A vizsgált időszak kezdetén, a kiegyezéskor a magyar rendvédelem állami, önkormányzati magán- és társadalmi szerveződései csak nyomokban léteztek. A szabadságharcot leverő és megtorlást alkalmazó osztrák közigazgatás és rendvédelem nem volt fenntartható. Ezeket szervezeteket a lakosság nem volt hajlandó fenntartani. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc rendvédelmi rendszere ki sem tudott épülni, így annak öröksége meglehetősen foghíjas volt. A reformkori rendvédelmi rendszer a forradalom és szabadságharc után is fennálló részének többségét pedig a neoabszolutizmus számolta fel. Ezek voltak azok az alapok, amelyeket figyelembe véve – a reformkori elméleti viták eredményeit és a szabadságharc, valamint a neoabszolutizmus tapasztalatait hasznosítva – a nyugat-európai gyakorlat elemeit a Magyar Királyság körülményeire adaptálva, kialakult a polgári magyar rendvédelem részeként annak magán és társadalmi szerveződésű ága.

A vizsgált időszak tekintetében két periódust, a dualizmust és a két világháború közötti időszakot tekintjük önálló szakasznak.

A Tanácsköztársaság időszaka ugyanis egy rendkívül rövid 133 napos periódus, amely tulajdonképpen egy kísérletet testesít meg. Nevezetesen azt a kísérletet, hogy a hazai körülményektől eltérő kulturközegben létrejött proletárdiktatúrát sikerül-e – a háború csapása alatt megingott – magyar társadalomba átültetni, vagy sem? Végül is a Tanácsköztársaság erre nem tudott választ adni, mivel katonai úton megsemmisítették. A Tanácsköztársaság hatálytalanította a hatalomra jutását megelőző jogszabályokat. Új jogrendszer kialakítására pedig nyilvánvalóan kevés volt a rendszer működési ideje. Rendleti úton minden rendvédelmi szerveződést a *Vörös Őrségbe* osztott be. Magán, illetve társadalmi szervezetek számára a jelek szerint nem kívántak teret biztosítani a rendvédelem terén. Ez a nézet a diktatúrák sajátja és a diktatúrák szempontjaiból nézve logikus és szükséges lépés.

A dualizmuskori és a két világháború közötti időszakot nem csupán azért tekintjük két periódusnak, mert szétválasztja őket a Tanácsköztársaság időszaka. A trianoni békediktátum olyan hatást gyakorolt a magyar államra, illetve társadalomra, amely alól a magyar rendvédelem egyik ága sem vonhatta ki magát. Ez nem mond ellent annak a ténynek, hogy az egész magyar közigazgatást – annak részeként – a rendvédelmet is a jogfolytonosság elve alapján állították helyre. Kétségtelen tény azonban, hogy a két világháború közötti magyar rendvédelem ágazataiból a magán és társadalmi szerveződésű részekre hatottak a legkevésbé a békediktátum következményei.

A vizsgált időszak magyar civil rendvédelmének első periódusa 1867–1919-ig tartott.

Az első időszak jellemzői közé tartoztak:

- a rendvédelem civil szférája tekintetében az osztrák uralom maradványaként nem volt mit felszámolni, mivel a civil rendvédelem számára a neoabszolutizmus nem nyitott teret;
- a veszélyelhárítás filozófiai alapjaira helyezkedve fokozatosan épült ki a civil szféra rendvédelme;
- a civil rendvédelem alapvetően a vagyonvédelemhez kapcsolódott, mégpedig elsősorban a nagy értékeket képviselő, országos hálózatu műtárgyrendszereket, vagy egyéb vagyontárgyakat érintő területeken (gátőrök, vasúti pályaőrök, erdőőrök, tűzoltók, magánkutatók);
- a folyamatban a tűzoltók álltak az élen, mivel az országos hatáskörű szervezetüket már 1871-ben létrehozták, a különböző őrségek pedig a nyolcvanas évekre épültek ki, legkésőbb a XIX. század utolsó évtizedeiben a magánkutató irodák jöttek létre;
- a civil szféra rendfenntartó szerveinek többsége a gazdasági vállalkozások körébe tartozott, egyedül a tűzoltóság működött társadalmi szervezetként;
- a civil rendvédelmi szerveződések többsége (gátőrök, pályaőrök, erdőőrök) nem önálló gazdasági társulati formaként működtek, hanem egy-egy nagyvállalat alapvető eszközeit védelmezték.

Az első időszak fő jellemzőjének a rendvédelmi struktúra kiépülése tekinthető.

A vizsgált időszak magyar civil rendvédelem második periódusa 1919-től 1945-ig tartott.

A második időszak jellemzői közé tartoztak:

- helyreállították a magyar rendvédelem civil szférájának az 1918–1919-es forradalmat megelőző állapotát;
- a civil rendvédelmi szférát hozzáigazították a módosított közigazgatási, rendvédelmi struktúrához;
- a magyar rendvédelem civil szférájának 1918–1919-es állapotához képest a két háború közötti időszakban lényeges változtatás nem történt (A tűzoltás továbbra is döntően társadalmi keretek között, míg a gátőrök, pályaőrök, erdőőrök, magánkutatók továbbra is gazdasági szervezeti keretek között működtek);
- a visszacsatolt területekre is kiterjesztették a magyar rendvédelem civil szféráját.

A második periódus fő jellemzőjének – a polgári demokrácia magyarországi változatának megfelelő, és a trianoni helyzethez igazodó – a civil rendvédelmi szféra reorganizálása és működtetése és a visszacsatolt területekre való kiterjesztése tekinthető.

Mindkét időszak alapvető jellemzője volt, hogy a civil rendvédelem mintegy kiegészítette az állam által dotált rendvédelmi szervezetek tevékenységét. Ez a kiegészítés kétirányú volt. Egyrészt speciális szakterületre irányult, mint például a tűzoltás vagy a magánnyomozás. Másrészt pedig a nagy kiterjedésű és mérsékelt rendvédelmi ismereteket követelő vagyonvédelem terén működtek a magán rendvédelmi szervezetek.

Konklúzió

Az 1867-től 1945-ig terjedő időszak magyar rendvédelmének úgynevezett „civil szféráját” (társadalmi és magán szerveződések) vizsgálva talán a legfontosabb megállapítás, hogy ez a szakterület az állami

és önkormányzati rendvédelem egyfajta kiegészítését képezte. Önállóan a „civil rendvédelem” nem lett volna képes a rend fenntartására.

A második megállapítás, amely a vizsgált időszak jellegéből következik, hogy a „civil” rendvédelem alapvetően a nagy kiterjedésű területeken elterülő (gátak, erdők, vasúti pályák stb.) értékek őrzését, illetve a veszélyelhárítás speciális részét (tűzvédelem) valósította meg, amelyhez mérsékeltebb rendvédelmi szakismeretek, illetve speciális (tűzvédelem) ismeretek voltak szükségesek.

A „civil” rendvédelemben működők döntő többségére (például tűzoltókra, gátőrökre) kiterjesztették a közhatósági személy jogosultságait és kötelezettségeit. Ebben nem tettek különbséget a társadalmi vagy gazdasági tartalmú szervezetek között. A lényeg a cél volt, aminek az érdekében működtek. E célok társadalmi hasznosságát vették figyelembe.

A civil rendvédelmet nem az a helyzet jellemezte, mint a harmadik évezred elején. Nevezetesen döntően nem a rendvédelem egyes szakterületeire specializálódott cégek adták el szolgáltatásaikat, bár erre is akadt példa a magánkutató irodák tekintetében. A civil rendvédelemben működők döntő többségét azonban a nagyobb társaságok saját alkalmazottaikként foglalkoztatták azal a céllal, hogy a vállalkozás alapvető és meghatározó értékeit (például gátakat, távirdavezeték hálózatot stb.) védelmezzék. E feladatokból adódóan a védelmezési és karbantartási munkálatok nem mindig váltak el élesen. A gátőröknek például a gátakon dolgozók felett felügyeleti joguk is volt.

A vizsgált időszak „civil” rendvédelmének vizsgálatakor szembeötlő jelenség, hogy hiányzik a rendvédelem monopóliumának a fogalma. Egyrészt a központi államhatalom és az önkormányzatok tekintetében is megoszlottak a rendvédelmi teendők. Másrészt pedig a társadalmi és magán szerveződésű keretek között működő rendvédelmi szervezetek is kaphattak hatósági jogköröket, például a tűzoltóságok esetében. Azaz a rendvédelem a civil- és az állami szféra, azon belül pedig a központi államhatalom és az önkormányzatok között is megoszlott.

Sokat vitatott kérdés a rendvédelem – azon belül a civil rendvédelem – militáns vagy antimilitáns jellege. A vizsgált időszakban ez a fajta szelekció fel sem merült. Természetesnek tartották, hogy a rend fenntartásában militáns és demilitáns testületek is részt vesznek és ezen szervezetek együttműködve teremtik meg a rendet. A militánságot vagy antimilitánságot önmagában nem tekintették minőségi jelzőnek. Amennyiben mégis címkézni kellene a korabeli rendvédelmet, feltétlenül antimilitánsnak tekinthető. Mi az, ami alapján egy rendvédelmi testületet militánsnak tekintenek? Nyilvánvalóan nem a fegyveres harc megvívására való alkalmassága, hiszen e testületeket nem ezeknek a céloknak a megvalósítása érdekében hozták létre és tartották fenn. Következésképpen a militáns tevékenységükhöz szükséges felszereléssel stb. sem rendelkeztek. A testületek függelmi viszonyai alapján szokás a militáns jelzővel illetni e szervezeteket. Mindezek alapján megállapítható, hogy a csendőrség, a testőrség és a koronaőrség, valamint a képviselőházi őrség kivételével a rendvédelmi testületekben nem voltak katonai függelmi viszonyok. E testületek tagjainak aránya a központi államhatalom és az önkormányzati rendvédelmi szervezetek számarányához viszonyítva mintegy 37,5%, illetve 34,1% volt a dualizmus és a két világháború közötti időszakban. A civil rendvédelemben foglalkoztatottakat is figyelembevéve ez az arány 4,32%, illetve 17,5% volt. A rendvédelem „civil” szférája teljességgel mentes volt a katonai függelmi viszonyrendszerrel.

A vizsgált időszak magyar rendvédelmének „civil” szférája a tevékenységéhez szükséges jogosultságokkal rendelkezett. E téren különösebb gondok nem merültek fel. A jogköröket nem az éppen regnáló testületekhez testálták, hanem azok a rendvédelmet szabályozták. Ilyen helyzetben nem okozott nehézséget a civil rendvédelem felruházása működéséhez szükséges jogkörrel.

Az állam nem vindikált magának olyan hatáskört, amellyel az irányítása alá vonhatta volna a rendvédelem társadalmi- és magán szervezeti keretek között működő részét. Természetesen a vizsgált időszakban is akadtak hivatalnokok nem kis számban, akik ellenállhatatlan vágyat éreztek befolyásuk gyarapítására. E célból igyekeztek maguk alá gyúrni, amit csak lehetett. A jogrendszer, annak jogfilozófiai alapja, a politikai légkör, a társadalmi tudat azonban, gátat vetett ezen a kezdeményezéseknek. A törvényhozás, a pártok, az állam vezetői arra törekedtek, hogy az állam csupán ott jelenjen meg, ahol arra feltétlenül szükség van. Egyébként pedig a társadalmi- és a magánszervezetekkel igyekezett megvalósíttatni a keletkezett teendőket. Ez a hozzáállás érvényesült a rendvédelemben is, amely meglehetősen takarékosnak bizonyult. Erre minden bizonnyal a legjobb példa a tűzoltóság.

A vizsgált időszak rendvédelmében a „civil” szféra szerepét nem csupán az öregbítette, hogy az állam nem kívánta azt szervezetébe olvasztani, hanem inkább elősegítette működését a közös cél – a rend fenntartása – érdekében. A rendvédelem civil ágazatának súlyát érzékelteti az e te-

rületen foglalkoztatottak aránya a központi államhatalom és az önkormányzatok által foglalkoztatottak rendvédelmi létszámához képest.

Figyelemreméltó az a löfegyver mennyiség is, amellyel a rendvédelem „civil” szférája rendelkezett. A tűzoltók kivételével ugyanis a teljes civil rendvédelem rendelkezett löfegyverrel. Ez összeségében mintegy 222 977 löfegyvert jelentet a dualizmus és 54 577 löfegyvert a két világháború közötti időszakban. Az igaz ugyan, hogy ezek a fegyverek korántsem voltak olyan korszerűek és egységesek, mint az állami rendvédelmi testületeknél rendszeresítettek, azonban kényserítő eszközként használható löfegyverek voltak.

Amennyiben abból a szempontból vizsgáljuk a korabeli rendvédelmet, hogy a magyar társadalomban létrejöttek-e olyan szervezetek, amelyek a rendvédelmi testületek tevékenységének jogszerűségét kísérték figyelemmel, bizton állíthatjuk, hogy ilyen szervezetek nem alakultak ki. Meglehetősen egyoldalú volna azonban a kép, ha csak erre a körülményre koncentrálnánk vizsgálódásunk során. A helyzetértékelés részeként ugyanis nem lehet eltekinteni attól a körülménytől, hogy a rendvédelem egy részét eleve társadalmi szervezetek valósították meg. Másrészt pedig nem elhanyagolhatók a korabeli büntetőeljárás arányok, illetve a lakosság biztonságérzete.

A dualizmus kezdetén a rendvédelmi rendszer kiépülésekor – valamint az inkriminált időszakokban, mint például az I. világháború, illetve azt követő forradalmak idején – a közbiztonság visszaesett. A vizsgált időszak döntő többségében azonban a rendőrségek 80%, a csendőrség pedig 90% körüli büntetőeljárás eredményt produkált. A rendvédelmi szervezetek személyi állományának döntő többsége (általában a szervezet 95%-a) közterületen, illetve az állampolgárokhoz közvetlenül kapcsolódóan látott el szolgálatot. A lakosság számára biztonságérzetet nyújtott, hogy egyrészt érzékelte a rendfenntartók jelenlétét, másrészt pedig, még az eldugottabb helyeken (pl. gátörök, pályaörök) is megtalálható volt valamilyen „hatósági közeg”, aki ha kellett akár fegyverrel is érvényt szerezhetett a jogszabályban foglaltaknak. E helyzet megvalósításában jelentős szerep jutott a „civil” rendvédelem számára.

Mivel a különböző őrsegek az értékekre koncentráltan lefedték az ország területét, meglehetősen nehéz volt a bűncselekmények elkövetőinek észrevétlen maradniuk! A rendvédelem „civil” szférájának legnagyobb érdeme véleményünk szerint a bűnmegelőzésben rejlik. Eleink mentesek voltak a rendvédelem monolitikus értékelésétől. Nem tartották elégségesnek a rendőrség, vagy a csendőrség létszámának az őrzött terület nagyságával, illetve az ott élők létszámával való összevetését. Sokkal árnyaltabban közelítették meg a kérdést úgy elméleti, mint gyakorlati síkon. (lásd: I. sz. melléklet). A rendvédelem számukra nem testületet, hanem egy organikus rendszert jelentett, amelyben helye volt az állami, önkormányzati, társadalmi és magán szervezeteknek is. Ebben a rendszerben nem az volt a lényeges, hogy ki, kit tud maga alá gyűrt, hanem az, hogy a jogosultságok a feladatokhoz igazodjanak, és a rendvédelmi részterületek összhangja folytán szilárd közbiztonság valósuljon meg. Egyértelműen olyan struktúrának volt nélkülözhetetlen eleme a „civil” rendvédelem, amely nem a bűnüldözésre, hanem a bűnmegelőzésre koncentrált.

A civil rendvédelem polgári viszonyok közötti történetének az egyik legfontosabb tapasztalata a rendvédelem körülményeire vonatkozik. Nevezetesen az eltérő körülmények között keletkezett hajdani tapasztalatok nehezen adaptálhatók napjainkra. Nem arról van azonban szó, hogy az eltelt idő következtében korszerűsödött viszonyok teszik nehezzé a tapasztalatanyag hasznosítását. Ellenkezőleg, a helyzet az, hogy a rendszerváltás után másfél évtizeddel még mindig a tekintélyuralmi helyzetet tükröző állapot jellemzi rendvédelmünk egyik fontos elvi alapját abban a tekintetben, hogy azt a magyar alkotmány a központi államhatalom monopóliumának tekinti. Alkotmányunknak ez a része nyilvánvalóan változtatást igényel, mégpedig a polgári demokrácia irányába célszerű elmozdulni. A demokrácia lényege a hatalom megosztottsága, ami alól a rendvédelem sem jelenthet kivételt. Következésképpen a rendvédelem központi államhatalom és az önkormányzatok közötti megosztottságának a hiánya teszi a jelenlegi körülményeket alapvetően eltérővé a vizsgált időszak magyar és a jelenlegi nyugat-európai viszonyoktól egyaránt.

A rendvédelmi monopólium felszámolása nyomán nem csak az önkormányzatokhoz kerülhetnek vissza a rend védelmére vonatkozó természetes kompetenciák, hanem lehetőség nyílhatna a közrend fenntartására a privát- és a társadalmi szervezeteknek a jelenleginél erőteljesebb bevonására is.

Jegyzetek:

¹ PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris, 9-11. p.

² - 1870/XLII. tc. a törvényhatóságok rendezéséről;

- 1871/XVIII. tc. a községek rendezéséről.

³ 1998/IV.tv. a vállalkozás keretében végzett személy- és vagyonvédelmi, valamint magánnyomozói tevékenység szabályozásáról, személy-, vagyonvédelmi és magánnyomozói szakmai kamaráról;

- 1996/XXXI.tv. a tűz elleni védekezésről, a műszaki mentésről és a tűzoltóságról.
- ⁴ - 53 720/1878. BM. r. az Országos Tűzoltó Szövetség központi választmányának szakközegül elismerése tárgyában.
- 53 888/1888. BM. r. a tűzrendészeti kormányrendelet kibocsátása tárgyában;
- 230 000/1925. BM. r. a tűzrendészetről alkotott 53 888/1888. BM. r. kiegészítése, módosítása és végrehajtása tárgyában;
- 1936/X. tc. a tűzrendészet fejlesztéséről.
- ⁵ RONCSIK Jenő: *A Magyar Országos Tűzoltó Szövetség hatvan éves története 1870-1930*. Debrecen, 1935, Városi Nyomda. 11-17. p.
- ⁶ Loc. cit. 9-10; 310-311. p.
- ⁷ - 53 720/1878. BM. r. az Országos Tűzoltó Szövetség központi választmányának szakközegül elismerése tárgyában.
- ⁸ Vö. 5. sz. jegyzettel.
- ⁹ VASS János: *Magyarország tüzrendészeti igazgatása s annak fejlődési irányzatai*. Eger, 1912, Egri Nyomda, 5-12. p.
- ¹⁰ Vö. 5. sz. jegyzettel 411-429. p.
- ¹¹ RONCSIK Jenő: *A magyar közigazgatás szervezete. A magyar tűzrendészeti közigazgatás szervezete és szervei. Közigazgatási eljárások. Tűzrendészeti szemlék*. Budapest, 1942, s.n.
- ¹² 53 720/1878. BM. r. az Országos Tűzoltó Szövetség központi választmányának szakközegül elismerése tárgyában.
- ¹³ - 1936/X. tc. a tűzrendészet fejlesztéséről;
- 180 000/1936. BM. r. a tűzrendészeti törvény végrehajtásáról.
- ¹⁴ 5.047/1919. ME. r. a rendőrségek államosításáról.
- ¹⁵ 6.500/1931. ME. r. a rendőrség szervezete tárgyában.
- ¹⁶ CSIMA János (szerk.): *Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához 1938-1945*. Budapest, 1961, Zrínyi Kiadó.
- ¹⁷ - CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881-1914*. Pécs, 1999, Pro Pannónia Kiadó Alapítvány. /Pannónia Könyvek, Pécsi Tudománytár/ 155., 158. p.
- KAISER Ferenc: *A Magyar Királyi Csendőrség története a két világháború között*. Pécs, 2002, Pro Pannónia Kiadó Alapítvány /Pannónia Könyvek, Pécsi Tudománytár/ 55-64. p.
- ¹⁸ - 53.888/1888. BM. kr. tűzrendészeti kormányrendelet kibocsátása tárgyában;
- 49.745/1891. BM. r. a tanítóképezdei növendékeknek a tűzoltásban elméletileg és gyakorlatilag való kiképzetése tárgyában;
- 38.012/1895. BM. r. az országos tűzoltó tanfolyamról;
- 230.000/1925. BM. r. a tűzrendészetről alkotott 53 888/1888. sz. BM. r. módosítása tárgyában;
- 254.300/1928. BM. r. a tűzoltó tisztképzés tárgyában;
- 249.793/1929. BM. r. a tűzoltótiszt hallgatók fegyelmi szabályzata tárgyában;
- 251.974/1929. BM. r. a tűzoltótiszt hallgatók vizsgarendjének tárgyában;
- 180.000/1936. BM. r. a tűzvédelemről szóló 1936/X. tc. végrehajtása tárgyában.
- ¹⁹ - 1914/XL. tc. a hatóságok büntetőjogi védelméről;
- 230.000/1925. BM. r. a tűzrendészetről alkotott 53.888/1888. sz. BM. r. kiegészítése, módosítása és végrehajtása tárgyában.
- ²⁰ - 82.502/1888 és 53.888/1888. BM. r. a tűzoltószereknek kizárólag a hazai szakgyári cégektől leendő beszerzése tárgyában;
- 6.840/1889. BM. r. tűzi fecskendők tömlőjéhez használható „Magyar országos egységes csavar” szabványrajza és leírása tárgyában;
- 36.281/1890. BM. r. a törvényhatóságok által megrendelt tűzoltószereknek a hazai vasútvonalakon kedvezményes szállítása tárgyában;
- 113.390/1890. BM. r. az Eberhardt-féle tűzoltóanyagok ajánlása tárgyában;
- 29.774/1900. BM. r. a hazai tűzoltógépek beszerzése tárgyában;
- 83.860/1902. BM. r. az egységes fecskendő feltételei tárgyában.
- ²¹ Az alakuló közgyűlésen 17 egyesület 52 képviselője vett részt. [Debreceni főiskola (1650 körül), Arad(1834), Budapest gözmalmi, Sopron (1866), Nagyvárad (1867), Budapest önkéntes (1869), Nyitra (1869), Pécs (1870), Pest-városi (1870), Zágráb (1870), Kassa (1870), Békéscsaba (1870).]
- vö: 5. sz. jegyzet 431-434. p.
- ²² Vö. 5. sz. jegyzet 431-434. p.
- ²³ LINDNER Gusztáv: *Das Feuer*. [A tűz.] Brüsszel, 1881, s.n.
- ²⁴ Vö. 5. sz. jegyzet 310-321. p.
- ²⁵ Loc. cit. 296-309. p.
- ²⁶ A vitákra „Tűzoltó Közlöny”, hasábjain és a tűzoltó országos nagygyűléseken került sor. Voltak, akik a katonai mintát szerették volna adaptálni és az egységesítés mellett törtek lándzsát. Mások a közigazgatási kereteket kívánták előnyben részesíteni, az uniformis egységesítést nem tartották célravezetőnek. Az egységesítésre törekvők megkísérelték elérni, hogy a belügyminiszter rendeleti úton döntsön az egységes tűzoltó egyenruháról, de csak annyit ért el, hogy a kormány a tűzoltó egyenruha viselését kizárólag a tűzoltók számára tette lehetővé. Magát az egyenruhát azonban nem szabályozta, azt a tűzoltók belügyének tekintette.
- A szövetségként működő társadalmi szervezetnél végül is örökös vitatéma maradt a tűzoltói külsőségek kérdése, az egységes egyenruha és rangrendszer bevezetésére soha nem került sor. A viták során azonban kikristályosodtak olyan formai elemek, amelyeket a magyar tűzoltóságok elfogadtak és alkalmaztak.
- A XIX. század második felében – a mai ízlésünkhöz viszonyítva – meglehetősen túldíszített tűzoltó egyenruhák pompáztak országszerte. Ez a helyzet a külföldieknek is feltűnt. A Danzigban megjelenő *Norddeutsche Feuerwehr* hasábjain kemény kritikával illették a magyarországi tűzoltó egyenruhaviseletet. „A magyar tűzoltók – Budapestnek csaknem egyedüli kivételével – képzelődő hóbortos bolondok, akik nagyobb súlyt fektetnek a szép egyenruhára, mint a komoly szolgálatra.”
- A dualizmus kori tobzódás után azonban fokozatosan egyszerűsödtek a tűzoltó egyenruhák. Jelképként fennmaradt a balta és a rőzsekés. A rangjelzések pedig a gyakorlati élet során kialakult beosztástípusokat jelölték meg. Ily módon tiszti, altiszti

és legénységi kategóriák alakultak ki arany, ezüst és vörös jelöléssel. Egységes jeleket viseltek a tűzrendészeti felügyelők, a szövetség vezető testületének a tagjai is.

Loc. cit.

²⁷ Loc. cit. 410-411. p.

²⁸ Loc. cit. 412-413. p.

²⁹ PARÁDI József: A dualista Magyarország rendvédelmi testületei és az önkormányzatok kapcsolata. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, I. évf. (1991) 1. sz., 30-37. p. A tanulmány korábbi változata 1990. április 24-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „A magyar rendvédelmi testületek és az önkormányzatok kapcsolata 1848-1945” című I. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

³⁰ 1936/X. tc. a tűzrendészet fejlesztéséről.

³¹ A tűzbiztosítók jövedelmének a tűzvédelem érdekében történő megcsapolása, vagy ahogyan a kortársak fogalmaztak megadóztatása, a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség fennállása idején először 1871-ben merült fel. A Pesti nagygyűlésen NAGY Ferenc a temesvári tűzoltók képviselője vetette fel a témát. Az elvi előzmények azonban a XVIII. századig nyúlnak vissza. TORKOS János Győr megyei táblabíró 1792-ben már röpiratot adott ki, melyben azt indítványozta, hogy az elemi csapások károsultjainak segítése érdekében a lakosságot évi egy garas fizetésre kellene kötelezni. Az ily módon befolyó 300 000 Ft összegből nemcsak a károsultakat lehetne kárpótolni, hanem kölcsönözni is lehetne.

Az első tűzkárbiztosítási egyesületek azonban a XIX. században önkéntes alapon szerveződtek. (Marosszéki Tűzkármentesítő Egyesület 1842, Tiszamelléki Tűzkár Biztosító Társaság 1847, stb.).

A NAGY Ferenc által felvetett téma azonban lekerült a napirendről, mivel az a felfogás került előtérbe, hogy a tűzoltó egyesületek önkormányzati segélyezését célszerű szorgalmazni, illetve a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség országos hatáskörű általános tűzkárbiztosító társaságot alapítson. Az általános tűzkárbiztosító társaság alapító tőkét azonban nem sikerült összeszedni.

A Magyar Országos Tűzoltó Szövetség 1874. évi soproni nagygyűlésén a téma Dr. LINDNER Gusztáv nagyszombati tűzoltóparancsnok javaslataként úgy merült fel, hogy a tűzbiztosító társaságokat az állam kötelezze a rokkant tűzoltókat segélyező alap létrehozására. JOKUS Ottó zágrábi tűzoltóparancsnok pedig azt indítványozta, hogy – mivel az országos hatáskörű általános tűzbiztosító társaság felállítására tett kísérletet nem koronázta siker – önkormányzatoként kellene ilyen társaságokat létrehozni.

Az indítványokat azonban nem sikerült a gyakorlatba átültetni. Az 1876. évi aradi nagygyűlésen RÖSCH Frigyes a Soproni Önkéntes Tűzoltó Egyesület főparancsnoka a biztosító társaságokkal való tárgyalást szorgalmazta annak érdekében, hogy azokon a településeken, ahol önkéntes tűzoltó társaságok működnek a biztosítótársaságok az első évi bruttó bevételük 1%-át a Magyar Országos Tűzoltó Szövetségnek engedjék át.

A tűzkárbiztosító társaságok – miután érdekelték voltak a jövedelmük megosztására irányuló kísérletekben – a komolyabb nyereségkiesés megelőzése céljából 10 000 Ft. tőkét alapítványt hoztak létre a sérült tűzoltók segélyezése céljából 1879-ben.

Ez a gesztus azonban nem elégítette ki a tűzoltókat. Az 1880. évi pozsonyi nagygyűlésen a szatmárnémeti tűzoltók küldöttei ismét felvetették a tűzoltók és a tűzbiztosító társaságok viszonyának rendezési témáját. A nagygyűlés azonban nem tartotta időszerűnek a téma érdemi megtárgyalását.

A téma azonban ismét felbukkant, mégpedig a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség 1882. január 2-i központi választmányi ülésén, ahol RÖSCH Frigyes azt indítványozta, hogy a szövetség kezdeményezze a belügyminiszternél a kényszer tűzbiztosítást. RÖSCH Frigyes nem hagyta a témát elhalni. Gróf CZIRÁKY Béla elnöki programjának kapcsán ismertette elképzeléseit. A tűzbiztosító társaságok bruttó bevételük 2%-át fordítsák tűzrendészeti feladatok finanszírozására. A Magyar Országos Tűzoltó Szövetség elnöke gróf CZIRÁKY Béla pártfogolta RÖSCH Frigyes indítványát. A kezdeményezésük felkeltette a belügyminiszter érdeklődését is, aki 1884. augusztus 9-i leiratában arról értesítette a szövetséget, hogy a témában értekezletet kíván összehívni, amelyre meghívja a szövetség küldötteit is. Természetesen a tűzkárbiztosítók sem maradtak tétlenek. Élénk sajtókampányba kezdtek a koncepció ellen. A korabeli számítások szerint ugyanis a megcélzott 2% évente hozzávetőlegesen 160 000 forintot tett volna ki. Végül is 1883 november 15-én RIBÁRY József miniszteri tanácsos elnökséggel sor került az anketra, ahol a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség küldöttei kifejtették álláspontjukat. Az anketát azonban nem követte törvényjavaslat beterjesztése az országgyűlésen.

1889. június 29-én újra létrejött egy anket, melynek nyomán nem került sor ugyan a tűzbiztosító társaságok célirányos megadóztatására, azonban a kormányzat kiegészítette a hatályos tűzrendészeti rendeletet és létrehozták a tűzoltók segélyező-pénztárát.

Ezen intézkedések ugyan hasznosak voltak, de nem tántorították el a tűzoltókat az eredeti elképzelésüktől. A brassói tűzoltó testület 1893. június 29-i központi választmányi ülésén beterjesztett javaslata nyomán a szövetség törvényjavaslatot dolgozott ki, amely FIATH Miklós földművelésügyi minisztériumi tanácsos 1891-ben készített memorandumában lefektetett elveken nyugodott.

A tűzkárbiztosítási téma végül is 1893 őszén merült fel az országgyűlésen, amikor FILTSCH József erdélyi képviselő vetette fel sikertelenül a szövetség által szorgalmazottakat az 1894. évi költségvetés tárgyalása során.

A Magyar Országos Tűzoltó Szövetség 1896. évi milleniumi nagygyűlésén is foglalkoztak a témával, ifj. KADÁR Henrik hódmezővásárhelyi tűzoltóparancsnok interpretálásában.

A kudarcok nyomán a szövetség taktikát változtatott. Dr. ÓVÁRY Ferenc szövetségi alelnök mozgalmat indított annak érdekében, hogy a törvényhatóságok felirattal forduljanak a képviselőházhoz a tűzkárbiztosítási témában. A szövetség pedig elképzeléseit felterjesztette a belügyi tárcahoz. 1898-ban KOMJÁTHY Béla országgyűlési képviselő ismét felvetette a kérdést a Pénzügyi Bizottságban, amelyet azonban PERCZEL Dezső belügyminiszter elutasított.

A XX. század elején – mivel a központi kormányzat nem bizonyult partnernek a tűzkárbiztosítók magadóztatása tárgyában – a szövetség figyelme az önkormányzatok felé irányult. KÓNYA Imre kecskeméti tűzoltóparancsnok kezdeményezte, hogy törvényhatóságoként hozzanak létre hatósági tűzkárbiztosítót.

Az 1901. évi képviselőválasztások alkalmával a szövetség valamennyi párthoz körlevelet intézett a tűzkárbiztosító intézetek megadóztatásáról és a tűzrendészeti törvény megalkotásának a szükségességéről.

Végül is SZÉLL Kálmán belügyminiszter ígéretet tett az ügy elintézésére és arra kérte a szövetséget, hogy a vonatkozó európai gyakorlatról készítsen tájékoztatót.

A szövetség ismertetőjét 1902. június 7-én terjesztette fel a belügyminiszternek. Ebben leírták, hogy Európai államainak többségében a tűzkárbiztosító társaságok kötelesek bevételeik egy részét tűzrendészeti fejlesztésre átadni (Bajorországban 5%, Ausztria tartományaiban átlag 10%, stb.). A Magyar Királyság tekintetében a célszerű arányt a szövetség 2%-ban javasolta megállapítani, amely akkor 500 000 korona lett volna.

A felterjesztés hírére azonban a tűzkárbiztosítók is aktivizálódtak. A Magyar Királyság és az Osztrák Császárság területén működő tűzkárbiztosítók közös delegáció meghallgatását kérték a magyar kormány minisztereinél, és memorandumban igyekeztek bizonyítani a Szövetség álláspontjának káros ökonómiai hatásait. Végül a kormányzat a tűzkárbiztosítók megadóztatásának témáját a tűzrendészeti törvény létrehozásával kötötte össze. A tűzrendészeti törvény kialakítását azonban más témakörök előzték meg. A szövetség kezdeményezésére ugyan BÖLCS Gyula miniszteri tanácsos kidolgozott egy tűzrendészeti törvénytervezetet, de az nem került az országgyűlés elé.

Egyes törvényhatóságok (Budapest, Kecskemét, Versec, Fejér vármegye stb.) szabályrendeletet alkottak ugyan a tűzkárbiztosító társaságok helyi jövedelmeinek megadóztatásáról, amit azonban a kormány nem hagyott jóvá. Ily módon a XX. század elejére a tűzkárbiztosító társaságok megadóztatásának témája túlnőtt a Magyar Országos Tűzoltó Szövetségen, azt az önkormányzatok is pártolták. 1911-ben Dr. SZAUTER Ferenc Győr törvényhatósági jogú város polgármestere a magyar városok kongresszusa elé vitte a témát. Érvelésében precedensként hozta fel az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség esetén és baleset esetére való biztosítás tárgyában hozott 1907/XIX. tc.-t.

1912-ben a jegyzők is elkötelezték magukat a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség álláspontja mellett, amikor a Községi és Körtjegyzők Országos Egyesülete kérvényt intézett a képviselőházhoz a szövetség álláspontjának akceptálása érdekében.

A világháború és az 1918–1919-es forradalmak során a témakör háttérbe szorult. 1921. októberében azonban a belügyi tárca tűzrendészeti ankétot szervezett, amelyre a tűzoltók és a tűzkárbiztosítók képviselőit is meghívták. A biztosítók elvi állást foglaltak abban a tekintetben, hogy nincs kifogásuk a tűzrendészet költségeinek érdekeltségi alapú fedezése ellen. A tűzkárbiztosító társaságok hajlanak arra, hogy a tűzrendészet finanszírozásához hozzájáruljanak. Elzárkóznak azonban attól, hogy ezen kiadásokat kizárólag a biztosító társaságokra terheljék. A téma azonban gróf RÁDAY Gedeon belügyminiszter felmentésével lekerült a napirendről.

1925-ben – a főváros sürgetésére – a belügyminiszter elvben hozzájárult ahhoz, hogy a tűzoltási járulékot életbe léptessék a biztosítottakra való terhelés formájában. A járulék mértékét a belügyminiszter 10%-ban limitálta. Ez azonban csupán nem kötelező formájú lehetőség volt. Hajdú vármegye 1927-es feliratában arra kérte a miniszterelnököt, hogy valósítsa meg a tűzkárbiztosító társaságok kötelező és általános megadóztatását. 1928-ban a belügyminiszter leiratban kérte a Magyar Országos Tűzoltó Szövetséget arra, hogy fejtse ki álláspontját a tűzkárbiztosító társaságoknak a tűzrendészeti kiadásokhoz való hozzájárulása érdekében történő megadóztatása tárgyában.

Végül a téma 1936-ban zárult, amikor a tűzrendészeti fejlesztésről szóló 1936/X. tc. 9 §-ban kötelező formában előírták a tűzbiztosító társaságok számára – a biztosítottakra át nem hárítható módon – tűzrendészeti járulék fizetését jövedelmük 1 és 2%-a értékében, a belügyminiszter éves pontosítása szerint. A járulék adó módjára volt behajtható.

Vö. 5. sz. jegyzet 447-456. p.

³² 1871/XXXIX. tc. a vízszabályozási társulatokról.

³³ 1868/LV. tc. a kisajátításról.

³⁴ 1871/XL. tc. a gátórségről.

³⁵ Gátvédelmi szabályzat a halásztelki gáttársulat részére. 1876. november 1-én írta alá a társulat képviselője, gróf BOLZA István, melyet az irányító tárca képviselőjében 1877. január 6-án PÉCHY Tamás hagyott jóvá. A szabályzat az 1877. évi Magyarországi Rendelet Tárában jelent meg, 16-19. p.

³⁶ 1914/XL. tc. a hatóságok büntetőjogi védelméről.

³⁷ - 1871/XL. tc. a gátrendőrségről. 11.§.;

- 1840/IX. tc. a mezei rendőrségről. 9.§.

³⁸ Loc. cit.

³⁹ 1871/XL. tc. a gátrendőrségről. 15-16.§.

⁴⁰ Gátvédelmi szabályzat. 24.§. Magyarországi Rendelet Tára 1877. év 731. p.

⁴¹ 1875/XXI. tc. a vadászatnak és vadászatra használható fegyvereknek a megadóztatásáról.

⁴² 34 021/1876. PÜM. r. a gátörök löfegyvereinek adómentessége tárgyában.

⁴³ IHRING Dénes: *A magyar vízszabályozás története*. Budapest, 1973, Országos Vízügyi Hivatal, 385-391. p.

⁴⁴ A dualizmuskori és a két világháború közötti Magyar Királyság területén 12 000 fő rendőr és 12 000 fő csendőr teljesített szolgálatot a terület-visszacsatolásokig. Az antant ugyanis a magyar haderő létszámát 35 000 főben maximalizálta, és megfosztotta a nehézfegyverzettől stb. Ezzel szemben viszont – tekintettel az 1918-1919-es forradalmakra - a rendvédelmi testületek létszámát a világháború előtti szinten hagyta. Ezt a lehetőséget a korabeli vezetés kihasználta. A rendvédelmi erők rejtésében igyekezett honvédelmi erőket és eszközöket elrejtetni. Vö. 1. sz. jegyzettel. 101-136. p.

⁴⁵ SCHMIDT Elek: *A vízszabályozás fejlődése és jelen állása Magyarországon*. Budapest, 1929, Egyetem Nyomda, 1-8. p.

⁴⁶ - 1569/XXI. tc. Pozsony és Komárom vármegyék munkája felének a szigetbe áttétele a Duna víztorkolása gátjaihoz és töltéséhez;

- 1613/XXVII. tc. hogy a Tisza és más folyók kiöntése ellen töltések készítsenek;

- 1622/XLII. tc. a Duna és a Rába folyók medrének, meg az újabban készült árkoknak, biztosok útján való megvizsgálásáról;

- 1625/XV. tc. a Rába folyó eldugult medrének a megvizsgálására biztosokat neveznek ki;

- 1630/XV. tc. a Szent Korona joghatósága alá állított harminczadoknak a pozsonyi kamara alá rendeléséről, a fiók harminczadoknak megvizsgálás után történő megszüntetéséről és a zsidóknak a harminczadok haszonbérletétől való elmozdítása;

- 1635/LXIV. tc. azonképpen a Rába medre kitarakításának megvizsgálására is biztosokat rendelnek ki;

- 1638/XIII. tc. a Rába folyó kitisztítására nézve az arról alkotott czikkelyt megújítják;

- 1647/LXXIX. tc. a szabad városok és a végvidékek és hajdúvárosok kapitányai az előttük perlekedőknek az ország törvényeivel megegyező jogot és igazságot szolgáltatassanak és a törvényes ügyvédvalló leveleknek helyet adjanak;

- 1655/XXX. tc. a szomszéd országokkal és tartományokkal való határigazításokra, továbbá a Rába folyó kitisztítására és a Mura mellett való töltések készítésére határidőt és biztosokat jelölnek ki;
- 1659/LXXIV. tc. a Pozsony és Komárom megyei jég-átjárások őrzésére szükséges katonaságot engedélyeznek;
- 1687/XVI. tc. a Vág és Duna folyók megvizsgálására biztosokat neveznek;
- 1715/LXIX. tc. az 1622:72-ik és 1625:59-ik törvénycikkek megújításáról s a közös épületek késedelmes kijavítói elleni eljárás módjáról;
- 1715/LXXXIX. tc. Trencsén város kérésére az 1867-ik évi 16-ik törvénycikket megújítják s annak foganatosítására biztosokat neveznek ki.
- ⁴⁷ - 1723/XV. tc. a száraz és nem szükséges vámnak, még a folyóvizeiknek is eltörléséről s a zsidók elmozdításáról;
- 1723/LXX. tc. a haza gyermekeinek jó tanokban nevelése, s hogy az alapítványok és kegyes hagyományok, melyeket bármiképpen elhanyagoltak helyreállítandók s a nem foganatosítottak foganatosítandók;
- 1751/XIV. tc. az országban a közönségre nézve káros malmok megszüntetéséről;
- 1764-65/XIX. tc. a Garam folyó hajózhatóvá tételéről;
- 1790/LXXVII. tc. a közpolitikai és bírósági ügyeknek s más tárgyaknak melyek az országgyűlésen nem voltak bevégezhetők rendszeres kidolgozásra bizottságok rendeltetnek és megbízottak neveztetnek ki.
- ⁴⁸ - 1807/XVII. tc. a magánosok költségén létesítendő vízművekről;
- 1836/XXV. tc. az ország köz-javát és kereskedését gyarapító magányos vállalatokról;
- 1836/XXXVI. tc. egy állandó hídnak Buda és Pest közötti építéséről;
- 1840/X. tc. a vízkezelésről és csatornákról;
- 1840/XXXVIII. tc. a Dunát a Tiszával összekötő csatornáról;
- 1867/XIII. tc. a vasutak és a csatornák építése végett létesítendő kölcsönökről;
- 1871/XXXIX. tc. a vízszabályozási társulatokról;
- 1871/XL. tc. a gátrendőrségről;
- 1874/XI. tc. a belvizek levezetése körüli eljárásról;
- 1875/VII. tc. a földadó szabályozásáról;
- 1879/XXXIV. tc. a vízszabályozási társulásokról szóló 1871. évi XXXIX. tc. módosításáról és kiegészítéséről;
- 1880/XX. tc. a Tisza és mellékfolyói mentén alakult vízszabályozó és ármentesítő társulatok és Szeged szabad királyi város részére kötbendő állami kölcsönről;
- 1881/XLII. tc. az 1875/VII. tc. ármentesített területekre vonatkozó rendelkezéseinek megváltoztatásáról;
- 1882/XXVI. tc. a Temes–Béga völgyi vízszabályozási társulat ügyeinek állami kezeléséről és a Tiszavölgyet érdeklő egyéb intézkedésekről;
- 1884/XIV. tc. a Tiszának és mellékfolyóinak szabályozásáról, ezen folyók ügyeinek ármentesítéséről, úgyszintén a vízszabályozó és ármentesítő társulatok igazgatási szervezéséről;
- 1885/VIII. tc. a Duna folyam dévény-dunaradványi szakaszának szabályozásáról;
- 1885/XV. tc. a Rába és mellékfolyóinak szabályozásáról, valamint Győr város és Győrsziget községárvédelmi biztosításáról;
- 1885/XXIII. tc. a vízjogról;
- 1888/XXVI. tc. az al-dunai Vaskapunál és ottani zuhatagoknál létező hajózási akadályok elhárítása tárgyában;
- 1889/XVIII. tc. az 184-48/III. tc. módosításáról;
- 1889/XXX. tc. a magyar földhitelintézet által engedélyezendő vízszabályozási és talajjavítási kölcsönökről és némely hitelintézetek zálogleveleinek adómentességéről;
- 1892/XXXII. tc. az al-dunai Vaskapu–zuhatagon át épülő csatornának, valamint a csatornától Orsováig terjedő folyamszakasz további lemélyítése tárgyában;
- 1893/XVI. tc. a Duna folyam fajszi és Bogyiszló–Baja közötti szakaszának szabályozása;
- 1893/XVII. tc. a Rábán és mellékfolyóin az 1885/XV. tc. elrendelt szabályozás hátralévő részének befejezéséről;
- 1894/III. tc. a Tisza és Bodrog mellék-folyók szabályozásának folytatásának munkálatairól, valamint a Ferencz–csatorna tiszai torkolatának áthelyezéséről;
- 1894/XXXVI. tc. a Magyar Folyam- és Tengerhajózási Rt. alakításáról és állami segélyezéséről;
- 1895/XIII. tc. a Rába és mellékfolyóinak szabályozásáról szóló 1885/XV. tc. és 1893/XVII. tc. végrehajtása folytán szükséges teendőkről;
- 1895/XVI. tc. az al-dunai Vaskapu szabályozásánál felmerült pótmunkálatokról, valamint a szabályozási munka költségeinek hitelművelet útján való fedezéséről;
- 1895/XLVIII. tc. a Közép–Duna egységes szabályozásáról, valamint az ország egyéb jelentősebb folyóvizein első sorban szükséges szabályozási munkálatokról;
- 1900/XXX. tc. a közérdekű öntöző csatornák létesítése tárgyában;
- 1902/XXII. tc. a Béga csatornának a temes–bégavölgyi vízszabályozó társulat ármentesítése érdekében is szükséges rendezéséről;
- 1904/XXXIX. tc. a Rába szabályozó társulat vízrendészeti munkálatainak befejezéséről és pénzügyi viszonyainak rendezéséről;
- 1908/XLIX. tc. a vízi beruházásokról;
- 1913/IX. tc. a Béga csatornának a temes–bégavölgyi vízszabályozó társulat ármentesítése érdekében is szükséges rendezéséről szóló 1902/XXII. tc. módosítása tárgyában;
- 1913/XVIII. tc. a vízjogról szóló 1885/XXIII. tc. kiegészítéséről és módosításáról;
- 1916/XXXVI. tc. a Rábaszabályozó Társulat vízrendezési munkálatainak befejezéséről és pénzügyi viszonyainak rendezéséről szóló 1904/XXXIX. tc. módosítása tárgyában;
- 1923/XLI. tc. a mezőgazdasági művelésre alkalmas területek lecsapolásáról.
- ⁴⁹ - IHRING: op. cit.;
- SCHMIDT: op. cit.
- ⁵⁰ LESENYI Ferenc: *A magyar erdőgazdaság története és mai helyzete*. Budapest, 1936, Pátria.
- ⁵¹ - 1879/XXXI. tc. Erdőtörvény.

- 1935/IV. tc. az erdőkről és a természetvédelemről.

⁵² 1873/XXX. tc. a határörvidéki lakosokat az állami államerdőségekben illető erdei szolgálalmak megvalósításáról.

⁵³ Vö. 51. sz. jegyzettel.

⁵⁴ 1022.393/1871. VKM. r. szolgálati utasítás a közalapítványi erdővédszemélyzet számára.

⁵⁵ 1879/XXXI. tc. erdőtörvény.

⁵⁶ Loc. cit.

⁵⁷ Vö. a 51.sz jegyzettel.

⁵⁸ Az elsőfokú erdőrendészeti hatóság a közigazgatási bizottság, a másodfokú erdőrendészeti hatóság pedig a földművelésügyi miniszter volt. Az erdőrendészeti hatóságok szakközegeik útján gyakorolták teendőiket. Az ország területét erdőkerületekre osztották, melyek élén – néhány fős segédzemélyzettel – az erdőfelügyelők álltak. A XX. század második évtizedének derekára e rendszert tovább finomították. Erdőigazgatóságokat és erdőhivatalokat is létrehoztak. Az erdőigazgatóságok az agrárminiszternek közvetlenül alárendelt szervezetek voltak. Az erdőigazgatóságok vezetői a törvényhatósági bizottságok tagjai voltak. Az erdőigazgatóságok területe és székhelye megegyezett a honvédkerületek, illetve a Magyar Királyi Államrendőrség, továbbá a csendőrkörületek vidéki kerületeinek körzeteivel. Ezeket tekinthetjük a mai régiók előzményeinek. Az erdőigazgatóságok az erdőfelügyelőségeket fogták össze. Az erdőfelügyelőségek vezetői a közigazgatási bizottságok albizottságainak tagjai voltak, véleményezési jogkörrel. Az erdőfelügyelőség területén fekvő állami tulajdonú erdő nagyságától függően – az erdőfelügyelőség alárendeltségében – erdőhivatalok is felállíthatóak voltak az állami erdők kezelése céljából. A diszlokációt az agrárminiszter volt hivatott megállapítani, aki – szükség esetén – erdőfelügyelőségi kirendeltségeket is létesíthetett.

- 1879/XXXI. tc. az erdőtörvényről;

- 1923/XVIII. tc. az erdészeti igazgatásról;

- 6410/1923.FM. r. az erdészeti igazgatásról szóló törvény folytatólagos életbeléptetéséről;

- 13.800/1923.FM. r. az erdészeti igazgatásról szóló törvény végrehajtásáról;

- 1935/IV. tc. az erdőkről és a természetvédelemről;

- 611/1925.FM. r. az erdészeti igazgatásról szóló törvény életbeléptetése;

- 80.400/1937.FM. r. az erdészeti igazgatás ellátására hivatott erdőigazgatások és erdőfelügyelőségek szervezetének módosítása.

⁵⁹ 1935/IV. tc. az erdőkről és természetvédelemről.

⁶⁰ 1914/XL. tc. a hatóságok büntetőjogi védelméről.

⁶¹ Vö. 59. sz. jegyzettel.

⁶² A hatósági eskü szövege a következő:

a) erdőmérnököknél:

"Esküszöm a mindenható és mindentudó Istenre, hogy az erdőgazdaság és a természetvédelem érdekeit mindenhol és mindenkor híven és lelkiismeretesen szolgálni fogom; szolgálatomban a közérdeket is tekintetbe veszem; a reámrüházott jogosítványok gyakorlásánál és a reámrüházott kötelességek teljesítésénél a törvényeket, rendeleteket és a hatósági utasításokat megtartom; szolgálatomban pártatlanul és igazságosan járok el. Isten engem úgy segéljen!"

b) alerdészeknél (főerdőöröknél, erdőöröknél) és erdőkerülőknél:

"Esküszöm a mindenható és mindentudó Istenre, hogy a gondozásomra bízott erdőre, annak összes tartozékaira, vad- és halállományára, a törvényes védelem alá helyezett állatokra, természeti és történelmi emlékekre, valamint mindarra, ami törvényes természetvédelem alatt áll, hűséggel és lelkiismeretesen vigyázok; mindenről, amit gondozásomra bíznak, lelkiismeretesen számat adok; szolgálati kötelességemet a törvényeknek, rendeleteknek és szolgálati utasításomnak megfelelően pontosan teljesítem; a reámrüházott jogosítványokkal nem élek vissza; a károkozókval szemben a törvény- és szolgálati utasításaim szerint pártatlanul és igazságosan járok el, a károkozókat előjáróimnak bejelentem; soha senkit alaptalanul nem vádlok és mindenben a való igazsághoz tartom magam. Isten engem úgy segéljen!"

- 1935/IV. tc. az erdőkről és természetvédelemről. 51.§.

⁶³ - 30.686/1880.FM. r. az erdőtisztek és erdőörök hatósági felelőse tárgyában;

- 19.426/1911.FM. r. a vadőri szolgálati esküről.

⁶⁴ - 76.866/1899.FM. r. az erdészeti államigazgatásról;

- 1935/IV. tc. az erdőkről és természetvédelemről.

⁶⁵ 1879/XXXI. tc. erdőtörvény.

⁶⁶ 1912/LXIII. tc. a kivételes hatalomról.

⁶⁷ Vö. 1. sz. jegyzettel. 69-71. p.

⁶⁸ - BORBÉLY Zoltán – KAPY Rezső: *A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941*. Budapest, 1942, Halász irodalmi és könyvkiadó vállalat, 15-26. p.

- REKTOR Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*. Cleveland, 1980, Árpád könyvkiadó vállalat, 30-49.

p.

⁶⁹ 4 220/1914.BM. r. a polgári őrségek szervezéséről.

⁷⁰ „Én, N.N. esküszöm az élő Istenre, hogy Őfelségéhez, apostoli királyunkhoz és Magyarország alkotmányához hű leszek. Polgárőri kötelességeimet pontosan és lelkiismeretesen teljesítem, feladatkörömön belül adott előjárói rendelkezéseknek feltétlenül engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm. Isten engem úgy segéljen.”

⁷¹ 1805/I. tc. az általános fölkelésről.

⁷² 1808/II. tc. fölkelésnek az alább írott módon való följajlásáról.

⁷³ Vö. 1. sz. jegyzet 51. p.

⁷⁴ Loc. cit. 55-56. p.

⁷⁵ ÖRY Károly: *A rendvédelmi szervek az első világháború, az „öszirózás” forradalom és a proletárdiktatúra időszakában. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), IV. évf. (1993) 5. sz., 51. p.* A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Háború, forradalom, trianon” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁷⁶ NAGY Vince: *Októbertől októberig*. Gyomaendrőd, 1991², Európa – História. /Extra Hungariam./

⁷⁷ ÖRY Károly: Katonapolitika és hadseregszervezet az 1918-as polgári demokratikus forradalom idején. *Hadtörténelmi Közlemények*, LXXXIII. évf. (1970) 1-2. sz.

⁷⁸ PARÁDI József: A Magyar Királyság rendvédelme. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historica Praesidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10. sz. 98-147. p. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történelmi tudományos konferenciasorozatnak „A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre” című XI. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁷⁹ 135.585/1913. BM. kr. a magánkutató (magán-detektív) irodák működésének szabályozása tárgyában.

⁸⁰ Loc. cit.

⁸¹ A fővárosban 1880-tól adtak ki évente cím- és lakásjegyzéket, melyet 1929-től a telefonkönyv váltott fel. E jegyzékben magánkutató irodára utaló jelzés 1896-tól található. BOBÁK Artúr: A magánnyomozás története. *Rendvédelem-történelmi Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10. sz. 19-30. p. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történelmi tudományos konferenciasorozatnak „A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre” című X. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

⁸² Loc. cit.

⁸³ 5.047/1919.ME. r. a rendőrségek államosítása tárgyában.

⁸⁴ 90.201/1914.BM. r. a magánkutatói irodák szabályozásának módosítása tárgyában.

⁸⁵ 99.546/1921. BM. r. a magánkutató (magán-detektív) irodák működésének szabályozása tárgyában kiadott rendelet módosításáról.

⁸⁶ Kárpátaljára 6.800/1939. ME. r., Erdélyre a 8.450/1940 és a 90.000/1940, valamint a 155.700/1941. BM. r., délvidékre pedig a 200.200/1941. BM. rendelet vonatkozott.

⁸⁷ 56.923/1940BM. r. rendőrhatalom engedélyek megvonása zsidóktól.

⁸⁸ 458.700/1949.BM. r. a magánnyomozati tevékenység megtiltásáról.

⁸⁹ HENCZ Jajos: *Posta és távbeszélő története*. Budapest, 1931, Merkantil.

⁹⁰ CSERMENDY László – HORVÁTH Ferenc: *125 éves a magyar közlekedési hatóság 1868-1993*. Budapest, 1993, Közlekedési dokumentációs Rt.

⁹¹ 1900/XII. tc. a Nagykikinda – Nagybecskerek és Szeged – Karlova helyi érdekű vasutak engedélyokiratainak egyesítése tárgyában.

⁹² HENCZ: op. cit. 88-92. p.

⁹³ Loc. cit. 350-353. p.

⁹⁴ Magyar Statisztikai Évkönyv. Budapest, 1913, Országos Statisztikai Hivatal, 170-183. p.

⁹⁵ Magyar Statisztikai Évkönyv. Budapest, 1935, Országos Statisztikai Hivatal, 194-211. p.

⁹⁶ 1888/XXXI. tc. a távírda, távbeszélő és egyéb villamos berendezésekről.

⁹⁷ Vö. 94. és 96. sz. jegyzetekkel.

⁹⁸ 1914/XVII. tc. a vasúti szolgálati rendtartásról.

⁹⁹ 1914/XVII. tc. a vasúti szolgálati rendtartásról.

8. § Eskü és fogadalom.

Az állandó alkalmazottak szolgálati esküje a következő:

"Én ..... esküszöm a mindenható és mindentudó Istenre, hogy Ő császári és apostoli királyi felségéhez, Ő Felsége uralkodó házához, a magyar szent korona országainak alkotmányához hű maradok, a törvényeket, törvényes rendeleteket, szolgálati szabályokat lelkiismeretesen és híven megtartom, a közérdeket és a szolgálat érdekeit mindenkor szem előtt tartom, fellebbvalóim iránt engedelmességgel viseltetem és utasításait pontosan teljesítem.

A vasútüzleti rendtartás által reám ruházott tennivalókban híven, pontosan és odaadással eljárrok; a vasúti üzlet biztonsága, rendessége és szabályszerűsége, nemkülönben a távíró- és távbeszélő-szolgálat szabályszerű ellátása érdekében minden lehetőt megteszek.

A mennyiben a vasúti távíró állami és magántáviratok továbbítására is felhasználnának, az erre vonatkozólag már kiadott vagy még kiadandó szabályokat is pontosan megtartom.

Örködni fogok továbbá a felett, hogy a szolgálati szabályokat és utasításokat mások is megtartsák.

A hivatali titkot megőrzöm, a vasúti hadi forgalmat illető összes ügyeket, az erre vonatkozó segédeszközöket és intézkedéseket, akár saját tapasztalataim, akár mások közlése folytán szereztem azokról tudomást, mindenkivel szemben titokban tartom és teljes erőmből meg fogom akadályozni, hogy arra nem hivatottak ezen ügyekről, illetve segédeszközökről és intézkedésekről tudomást szerezhessenek. Isten engem úgy segítsejen."

III. Az ideiglenes alkalmazottak szolgálati fogadalma a következő:

"Én ..... becsületemre fogadom, hogy a reám ruházott tennivalókat lelkiismeretesen teljesítem, a szolgálat érdekeit szem előtt tartom, a törvényeknek, rendeleteknek, szolgálati szabályoknak és fellebbvalóim utasításainak engedelmeskedem.

A vasútüzleti rendtartás által reám ruházott tennivalókban híven, pontosan és odaadással eljárrok; a vasúti üzlet biztonsága, rendessége és szabályszerűsége, nemkülönben a távíró- és távbeszélő-szolgálat szabályszerű ellátása érdekében minden lehetőt megteszek.

A mennyiben a vasúti távíró állami és magántáviratok továbbítására is felhasználnának, az erre vonatkozólag már kiadott és még kiadandó szabályokat is pontosan megtartom.

Örködni fogok továbbá a felett, hogy a szolgálati szabályokat és utasításokat mások is megtartsák.

A hivatali titkot megőrzöm, a vasúti hadi forgalmat illető összes ügyeket, az erre vonatkozó összes segédeszközöket és intézkedéseket, akár saját tapasztalatait, akár mások közlése folytán szereztem azokról tudomást, mindenkivel szemben titokban tartom és teljes erőmből meg fogom akadályozni, hogy arra nem hivatottak ezen ügyekről, illetve segédeszközökről és intézkedésekről tudomást szerezhessenek."

¹⁰⁰ 1907/XLIX. tc. a vasúti szolgálati rendtartásról.

¹⁰¹ 1878/V. tc. a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és a vétségekről. 166.§.

¹⁰² - 169/1868. BM. r. az országnak a Tisza és a Duna közt lévő némely alsóbb vidékén gyakrabban előfordult rablások végett szükségessé vált intézkedések tárgyában.

- 1878/V. tc. a magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 438-442.§.

¹⁰³ 1883/XXIII. tc. a fegyveradóról és a vadászati adóról. 5.§.

¹⁰⁴ 3.525/1896.KM. r. a vasúti örök által elkövetett bűntények vagy kihágások megbüntetése tárgyában.

Válogatott jogszabályok jegyzéke:

TÖRVÉNYEK:

- 1871/XXXIX. tc. a vízszabályozási társulatokról.
- 1871/XL. tc. a gátórségről.
- 1874/XI. tc. a belvizek levezetése körüli eljárásról.
- 1879/XXXI. tc. erdőtörvény
- 1879/XXXVI. tc. a vízszabályozási társulatokról szóló 1871/XXXIX. tc. módosításáról és kiegészítéséről.
- 1879/XL. tc. A magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról.
- 1885/XXIII. tc. a vízjogról.
- 1907/XLIX. tc. a vasúti szolgálati rendtartásról.
- 1913/XVIII. tc. a vízjogról szóló 1885/XXIII. tc. kiegészítéséről és módosításáról.
- 1914/XVII. tc. a vasúti szolgálati rendtartásról.
- 1914/XL. tc. a hatóságok büntetőjogi védelméről.
- 1923/XVIII. tc. az erdészeti igazgatásról.
- 1923/XX. tc. az országos erdei alapról.
- 1935/IV. tc. az erdőkről és a természetvédelemről.
- 1936/X. tc. a tűzrendészet fejlesztéséről.

RENDELETEK:

- 34.021/1876. PÜM. r. a gátórok löfgyvereinek adómentessége tárgyában.
- 53.720/1878. BM. r. az Országos Tűzoltó Szövetség központi választmányának szakközegül elismerése tárgyában.
- 30.686/1880. FM. r. az erdőtisztek és erdőőrök hatósági feleketése tárgyában.
- 53.888/1888. BM. r. a tűzrendészeti kormányrendelet kibocsátása tárgyában.
- 82.502/1888. BM. r. a tűzoltószereknek kizárólag a hazai szakgyári cégektől leendő beszerzése tárgyában.
- 6.840/1889. BM. r. tüzi fecskendők tömlőihöz használható „Magyar Országos egységes csavar” szabványrajza és leírása tárgyában.
- 36.281/1890. BM. r. az Eckhardt-féle tűzoltó anyagok ajánlása tárgyában.
- 49.745/1891. BM. r. a tanítóképezdeci növendékek tűzoltásban elméletileg és gyakorlatilag való kiképeztetése tárgyában.
- 38.012/1895. BM. r. az országos tűzoltó tanfolyamról.
- 3.525/1896. KM. r. a vasúti örök által elkövetett bűntények vagy kihágások megbüntetése tárgyában.
- 76.866/1899. FM. r. az erdészeti államvizsgálatról.
- 29.774/1900. BM. r. a hazai tűzoltógépek beszerzése tárgyában.
- 83.860/1902. BM. r. az egységes fecskendő feltételei tárgyában.
- 19.426/1912. FM. r. a vadóri szolgálatról.
- 135.585/1913. BM. r. a magánkutató (magándetektív) irodák működésének szabályozása tárgyában.
- 4.220/1914. BM. r. A polgári őrségek szervezéséről.
- 90.201/1914. BM. r. a magánkutató irodák szabályozásának módosítása tárgyában.
- 99.546/1921. BM. r. a magánkutató (magándetektív) irodák működésének szabályozása tárgyában kiadott rendelet módosításáról.
- 230.000/1925. BM. r. a tűzrendésztről alkotott 53 888/1888. BM. r. kiegészítése és módosítása tárgyában.
- 254.300/ 1928. BM. r. a tűzoltó tisztképzés tárgyában.
- 249.793/1929. BM. r. a tűzoltótiszt hallgatók fegyelmi szabályzata tárgyában.
- 251.974/1929. BM. r. a tűzoltótiszt hallgatók vizsgarendjének a tárgyában.
- 180.000/1936. BM. r. a tűzrendészeti törvény végrehajtásáról.
- 80.400/1937. FM. r. az erdészeti igazgatás ellátására hivatott.
- 2.000/1938. BM. kr. a helyszíni bírságotlásról.

Mellékletek jegyzéke:

I. sz. melléklet

A magyar rendvédelem állami és civil szektorában foglalkoztatottakra eső lakosság és terület a századelőn és a terület-visszacatolásokat követően. 87

II.sz.melléklet.

A közhatósági jogkört gyakorló civil személyek létszáma a magyar rendvédelemben 1867-1945. 87

I. sz. melléklet

A magyar rendvédelem állami és civil szektorában foglalkoztatottakra eső lakosság és terület a századelőn és a terület-visszacsatolásokat követően

Állami és civil rendvédelmi testületek létszáma	Dualizmus idején	A két világháború közötti időszakban	Megjegyzés
Állami és önkormányzati	32 778 fő	36 045 fő	
Civil	94 500 fő	22 500 fő	
Összesen	127 278 fő	58 545 fő	
Egy fő állami rendfenntartóra eső terület	8,60 km ²	2,58 km ²	
Egy fő civil rendfenntartóra eső terület	3,00 km ²	4,13 km ²	
Összességében egy rendfenntartóra eső terület	2,23 km²	1,59 km²	
Lakosság	18 400 000 fő	8 000 000 fő	
Egy fő állami rendfenntartóra eső lakosok száma	561 fő	222 fő	
Egy fő civil rendfenntartóra eső lakosok száma	195 fő	355 fő	
Összességében egy fő rendfenntartóra eső lakosok száma	145 fő	137 fő	

Forrás: - PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris, 68-135. p.

- *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Budapest, 1913, Magyar Statisztikai Hivatal, 182-183. p., 178-179. p., 182-183. p.

- *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Budapest, 1935, Magyar Statisztikai Hivatal, 178-179. p., 194-199. p., 221. p.

II. sz. melléklet.

A közhatalosi jogkörrel rendelkező civil személyek létszáma a magyar rendvédelemben 1867-1945.*

Közhatalosi jogkörrel rendelkezők	A dualizmus idején	A két világháború közötti időszakban
Tűzoltók	60 000 fő	14 000 fő
Gátőrök	4 000 fő	2 500 fő
Erdőőrök	25 000 fő	4 000 fő
Pályaőrök	5 500 fő	2 000 fő
Összesen:	94 500 fő	22 500 fő

* Az adatok kerekítettek.

Forrás: - *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Budapest, 1913, Magyar Statisztikai Hivatal, 170-171. p., 178-179. p., 182-183. p.

- *Magyar Statisztikai Évkönyv*. Budapest, 1935, Magyar Statisztikai Hivatal, 178-179. p., 194-199. p., 221. p.